

Szabófalvától Magyarfaluiig

Csángó kiállítás és könyvbemutatók a Magyar Kultúra Napján

Sokszor emlegetjük Kányádi Sándor híres verssorát, a Szabófalvától San Franciscóig a világ minden tájára szétszóródott magyarság koordinátatengelyeként. Tavaly augusztusi számunkban Bartha András, a Pusztinai Magyar Házat működtető egyesület elnöke számolt be a Művelődés hasábjain az elért eredményekről, zenei és nyelvi táboraikról, hagyományos műveltségüket ápoló rendezvényeikről, a Kárpát-medence minden sarkából látogatába érkezett vendégek fogadásáról. Az utóbbi években hagyományörző csoportjukkal kétszer is sikerrel szerepeltek az Európai Parlamentben. A határon inneni és túli látogatójaikról, a 250 évvel ezelőtti madéfalvi veszedelem miatt elbűjdosottak leszármazottainak rokonkereséseiről is olvashatunk négy nyelvű honlapjukon (www.pusztina.ro).

Ehhez képest bizony elég ritkán hallunk-olvasunk a legnagyobb csángó településről, Szabófalváról. A Kriza János Néprajzi Társaság éppen kiemelten fontos szerepére való tekintettel a Magyar Kultúra Napjának ünnepi műsorában három csángó szerzőtől elsősorban csángóknak, de másoknak is szóló könyvet mutattak be, a zabolai Csángó Néprajzi Múzeumból pedig ízelítőt hoztak - főleg régi fényképeket, dokumentumokat - a társaság Mikes utcai székházának előadótermébe, Kolozsvárra.

Az est házigazdájaként Jakab Albert Zsolt elnök hangsúlyozta, hogy a 25. életévébe lépett Kriza Társaság kezdetektől nagy figyelmet fordít a hagyományos kultúra tárgyi és szellemi emlékeinek összegyűjtésére, népszerűsítésére, közkinccsé tételére, ezzel is folytatva a híres elődök: Petrás Ince, Domokos Pál Péter, Faragó József, Jagamas János, Kallós Zoltán vagy a Moldvai csángó népművészet (1982) szerzői, dr. Kós

Károly, Nagy Jenő és Szentimrei Judit korszakos munkásságát.

A kolozsvári egyetemi szintű néprajzi oktatás háttérintézményeként évkönyvekben, értesítőekben, több mint 120 kiadványban, fotóarchívumban és adatbázisban teszik hozzáférhetővé az eddigi kutatások eredményét. Nem kis büszkeséggel említette, hogy Nyisztor Tinkának a moldvai magyarok népi táplálkozásáról írott monográfiája társaságuk legfrissebb kiadványa.

Magdó János kolozsvári főkonzul üdvözlő szavaiban elmondta, hogy hétfalusi csángóként a személyes érintettség okán is természetesen odafigyel a csángók történelmére, néprajzára, mindennapi életük, szokásaik, hagyományaik kutatásával foglalkozó szakemberek könyveire. Hangsúlyozta, hogy a magyar nyelvhez és kultúrához ezer szállal kötődő moldvai csángóság sajátos helyzetét is figyelembe véve ez a kapcsolat még magától értetődőbb, természetes és szoros kell hogy legyen az eljövendő években.

Három könyvet mutattak be és értékelték az előadók, mindhárom szerzője moldvai csángó magyar, ketten ma is ott élnek, Szabófalván illetve Pusztinán. Sorrendben a kolozsvári egyetemi tanár, Tánczos Vilmos a szabófalvi Perka Mihálynak román nyelvű kötetét: Rădăcini. Despre maghiarii din Moldova (ceangăii); Bereczki Ibolya, a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatója Nyisztor Tinka: Hétköznapi és ünnepek. A moldvai magyarok táplálkozásának etnográfiaja; Peti Lehel tudományos kutató pedig Iancu Laura: Vallás Magyarfaluban. Néprajzi vizsgálat című kötetét méltatta. A rendezvényen elhangzott előadásokból kettőnek kissé rövidített változatát lapszámunkban közöljük.

A Csángó hétköznapi című kiállítást Pozsony Ferenc akadémikus nyitotta meg, s hogy a jellegzetes csángó ízvilágot is megismerjük, Nyisztor Tinka saját készítésű galuskával kínálta a közönséget, ami leginkább a mi tölteinken emlékeztetett.

SZABÓ ZSOLT

A rendezvény előadói (balról jobbra): Pozsony Ferenc, Bereczki Ibolya, Nyisztor Tinka, Magdó János, Tánczos Vilmos, Jakab Albert Zsolt (Vas Géza felvételei)

„A hallgatás, az elhallgatás is hazugság”

Könyvbemutató a Kriza János Néprajzi Társaságnál, 2014. január 22-én

A kötetbemutatókon nemcsak magáról a műről, hanem a bemutatott mű geneziséről is szoktak, lehet, sőt olykor kifejezetten szükséges beszélni. Úgy gondolom, hogy ez most, Perka Mihály Rădăcini [Gyökerek]* című könyvének bemutatásakor mindenképpen indokolt.

Az északi csángó nyelvsziget központját jelentő Szabófalva nevét sokan Kányádi Sándor Halottak napja Bécsben című híres verséből ismerik: „szóródik folyton porlódik / él pedig folyton porlódik / szabófalvától san franciscóig / szabófalvától san franciscóig”. Bertha Zoltán úgy interpretálja ezt a poémát, a nagy magyar nemzethalál-versek egyikét, hogy benne a „szabófalvától san franciscóig” verssor a szóródó, folyton porlódó magyar nép történelmi végzetének szimbóluma, az örökös peremsors, a nemzetlét biztonságát nélkülöző, voltaképpen nemzet-alatti sínylődés, az állandó veszélyeztetettség és fenyegetettség metaforája és „egyszersmind az összmagarság kollektív léthelyzeti és létharc-metaforája”, „sorsjelképi példázata” és bizonyos értelemben eszkatologikus modellje.

A könyv szerzője, az északi csángó Szabófalván élő történelemtanár, ma nyugdíjas Perka Mihály számára azonban a szülőfalu neve nemcsak, sőt talán elsősorban nem a fátumos Kányádi-verset, hanem egy másik költő, a szintén szabófalvi illetőségű Lakatos Demeter egyszerű verseiben megjelenített gazdag és szép vidéket, az ősi kultúrtáját jelenti: „Szebb falu földön nem lehet, / amit elhattam én hon, / hul foly Moldva és Szeret virágos tájakon” (Szép a falum) Vagy: „Itt, hul foly moszt is a Szeret, jul musulyag a kikelet, / Ős apáink csontoikkal hizdalják a vény fület.” (Szabófalva)

Perka Mihály Szabófalván született szegényparaszti családban

1938. szeptember 23-án. Középiszkolai tanulmányait Románvásárban románul végezte, ahol 1956-ban érettségizett. Ekkor még csak szülőfaluja erősen archaikus tájnyelvét ismerte, és mivel környezete „ungur-bozognak” csúfolta, feltámadt benne a vágy, hogy ha már így van, az „igazi” magyar nyelvet is megtanulja. Ekkor kereste fel őt az akkor Lészpeden tanító Kallós Zoltán, azzal a hírrel, hogy az érettségizett, továbbtanulni akaró tehetséges csángó fiatalok beiratkozhatnak a kolozsvári Bolyai Egyetemre. Hatan mentek ki, öten el is végezték tanulmányaikat. Perka Mihály négy társa később román identitásúvá lett, olyannyira, hogy többen közülük a nyíltan felvállalt magyar identitása miatt személyes ellenségeivé lettek.

Az öt északi csángó diák csudabogárnak számított az akkori Kolozsváron, és Perka Mihály számára nagyon nehéznek bizonyult a magyar nyelven való tanulás. Előbb román szakra akart menni, aztán végül mégis a történelmet választotta. Tanárai Imreh István, Ferenczi István, Bodor András, Pataki József, Kovács József és Cselényi Béla voltak, vizsgadolgozatát Imreh István irányította. Miután elvégezte az egyetemet, pedagógusként hazatért szülőfalujába, és azóta is ott él. Egy ideig iskolaigazgató is volt, de 1976-ban leváltották erről a tisztségről, mert a diákok körében nem tiltotta a magyar beszédet: „Nem merték szemembe mondani, de az volt az igazi oka, hogy amikor én bejöttem Szabófalvára, még a középiskolások is, pedig sokan voltak közöttük románok is, csángóul beszéltek, és én ezt nem tiltottam. A kollektivizálás után vált rohamossá az elrománosodás” – mondja erről a Ferenczes Istvánnak adott életútinterjúban (Perka Mihály balladája. In Ferenczes István: Ordások tépte tájon. Csík-

szereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1997. 106. – Az életútinterjúból vett további idézetek forrásának megjelölésekor csak az oldal számra hivatkozom.)

Életének legszomorúbb, minden illúzióit leromboló eseményei 1989 után következtek, amikor kiderült, hogy a csángók nemzeti elnyomása, az anyanyelv üldözése nem a Ceaușescu-korszak nacionálkommunizmusának terméke, hanem ennél sokkal egyetemesebb jelenség, ami a demokrácia körülményei között már nem rejtett módon, hanem teljesen nyíltan támad. „Az úgy volt, hogy a forradalom után mi elhittük a román demokráciát. [...] Mily naivság: merő illúzió volt az egész!” (uo., 89.)

Mik történtek vele konkrétan?

Előbb az 1992-es népszámlálás „előkészítése” körül támadt botrány, amikor az északi csángó falvakban a katolikus papság ismételtén azt követelte, hogy vallják magukat „román katolikusoknak”, különben őket is ki fogják telepíteni az országból, mint egykor a bukovinai székelyeket. Perka Mihály népszámlálási biztosnak kinevezett, ugyancsak pedagógus felesége hivatalosan is szóvá tette az elvtelen egyházi beavatkozást, és miután a megfélemlítések tovább folytatódtak, tiltakozásképpen visszaadta a népszámlálóbiztosi dossziét, ami csakhamar országos, sőt nemzetközi ügygé vált.

Perka Mihály diákjainak ugyanebben az időben szervezte meg a szabófalvi magyar nyelvkört, amiért csakhamar a helyi román sajtó, a jászvásári tévé és a moldvai katolikus egyház támadásainak célpontjává vált. Igazgatónője a nyelvkört kitiltotta az iskolából, sőt felkereste rögtön a papot, a rendőrt, akiket beavatkozásra buzdított, tanárkollégái pedig kiközösítették és megbélyegezték: ő a csángó gyermekek

A Iancu Laura könyvét Peti Lehel ismertette. Mellette Jakab Albert Zsolt és Tánzos Vilmos.

„megrontója”, „nincs szakképesítése arra, amit csinál”, „nép-, osztály- és országellenség”, „kémiskolába küldi Magyarországra a gyermekeket” – így sorjázta a vádak ellene. A támadások hatására ekkor érlelődött meg végképpen benne az a gondolat, hogy neki románul és magyarul meg kell írnia Szabófalva és a csángóság „hiteles történetét”: „Mit mondjon erre egy történész, egy történelemtanár, aki ráadásul abban a szerencsés vagy szerencsétlen helyzetben van, hogy itt született, itt élt, miként ezerzig visszamenőleg minden őse, ebben a felső-moldvai, Szeretmenti csángómagyar faluban? Hazudjak, tagadjam le a hiteles történelmi tényeket, az írott dokumentumokat? Vagy hallgassak? A hallgatás, az elhallgatás is hazugság” (91.)

A könyv, amelynek megírására fiatal kora óta ösztönösen, tudat alatt mindig készült, az akkori fenyegetésekre adott válasz is. Benne van nemcsak a csángók történelme, hanem egy balladás sorsú csángómagyar ember, a szabófalvi Perka Mihály tanár és történész egész élete.

Mit tartalmaz ez a 760 oldalas vaskos kiadvány?

A könyvnek két, világosan elkülöníthető része van. Az első rész olyan forrásszövegeket ad közre, amelyek nem csángó származású szerzőktől származnak a 17. század elejétől napjainkig. Az

első, „bevezetésnek” mondott 70 oldalas fejezet (13–77.) az erősza- kos nyelvi asszimiláció megdöb- bentő tényeit sorjázza és adatolja a 18. század végétől napjainkig. Látszik, hogy igazi történész írta ezt a részt, aki annyira tiszteli a forrásokat, hogy alig fűz saját kommentárt a tényszerű adatok- hoz és az olykor teljes terjedelemben közölt fontos forrásdo- kumentumokhoz. Ezt követi A moldvai magyarok (csángók) és Európa című fejezet (78–108.), amely az Európa Tanács 2001-ben megszavazott nevezetes 1521-es Ajánlásának létrejöttét mutatja be, és ennek tényleges jelentősé- gét méltatja. Közli a Románia számára tett Ajánlás teljes szöve- gét, sőt egyéb hozzá kapcsolódó hivatalos dokumentumokat is. A harmadik, kerekén 300 oldalt ki- tevő „fejezet”, amelynek címe A moldvai magyarok (csángók) a forrásokban (109–408.) nemcsak az átlagos műveltségű olvasó, ha- nem a csángókérdés kutatói szá- mára is igazi reveláció. Itt ugyanis összegyűjtve, egy helyen találunk olyan, a csángó identításra, nyelv- re vonatkozó fontos történelmi for- rásdokumentumokat, illetve ezek részleteit a 17. század közepétől napjainkig, amelyek külön-külön ismertek ugyan, de így együtt és legfőképpen román nyelven ed- dig nem voltak hozzáférhetők. A 45 közölt forrásdokumentum pusztá felsorolása is hosszú vol-

na, ezért csupán néhányat em- lítek meg közülük a gazdagság érzékeltetése végett. A kötet tar- talmazza az 1646-ban kelt Codex Bandinus fontos adatait, Dimitrie Cantemir Descriptio Moldaviae című művének egyik részletét, Zöld Péter Moldvában bujdosó csíki pap 18. század végén kelt je- lentését, az 1831-es szabófalvi vé- resen levert felkelés forrásdoku- mentumait, Gegő Elek és Jerney János reformkori könyveinek részleteit, Czelder Márton misszi- ós református lelkész egyik leve- lét, a 19. századi nagy nyelvészek (Ballagi Aladár, Rubinyi Mózes, Weigand Gustav, Yrjö Wichmann és mások) leveleit és egyéb mű- veit, Mircea Eliade véleményét a csángókról, a 20. század neve- zetes csángó kutatóitól (Radu Rosetti, Carol Auner, Domokos Pál Péter, Lükő Gábor, Gheor- ghe Năstase, Mikecs László stb.) származó különféle közléseket és végül néhány olyan újonnan megtalált fontos dokumentumot is, amelyet a csángó történelem mai kutatói (Olti Ágoston, Gaz- da Árpád, Varga Andrea, Meinolf Arens stb.) tártak fel.

A könyv második felében a csángók szólnak önmagukról. A II. rész 1. fejezetében (409–440.) ott találjuk a római székhelyű Propaganda Fidei missziós szer- vezethez intézett beadványokat, a moldvai deákok (parasztkán- torok) leveleit, folyamodványait, a püspökökhöz (sőt egy esetben magához XI. Piusz pápához) intézett kérvényeket, a magyar tudósokhoz írt leveleket stb. Ezt követi „Csángóország” néhány jelentős személyiségének be- mutatása. A hat személy, akinek tevékenységét Perka Mihály érté- kelésre, illetve műveik részleteit újraközlésre érdemesnek minő- sítette, a következő: Petrás Incze János 19. századi missziós mino- rita hitküldér és folklórkutató, Ioan Ferentz egyháztörténész, La- katos Demeter költő, Szászka Er- dős Péter autodidakta helytörté- nész és önéletíró, Horváth Antal pap és történész, valamint Anton Coșa kisinyovi római katolikus püspök. A könyv utolsó két, ösz- szesen mintegy 180 oldalt kitevő fejezete az északi csángó folklór

különböző műfajaiból (élettörténet, monda, szokásleírás, ráolvasás, archaikus népi imádság, találós kérdés, táncszó stb.) nyújt ízelítőt eredeti magyar (csángó) nyelven és párhuzamosan román fordításban. Az északi csángók nyelve ma már eltűnőben van, ezért ezzel a fejezettel a szerző a magyarul már nem tudó csángó fiatalokhoz kíván szólni, a ritka folklórszövegek közreadása pedig a csángó folklór revitalizációját is kívánja szolgálni. A könyvet a csángókérdés legfontosabb, hivatkozott könyvszerzője és 17 archív fényképfelvétel zárja.

A kiadvány román nyelvű, mert Perka Mihály nem a románul is tudó magyaroknak, hanem mindenképp a csángó fiataloknak írta ezt a munkát, vagyis azoknak, akik ugyan már nem tudnak magyarul, de akiket mégis érdeklí az őseik valós múltja. A saját költségén 2012-ben megjelent kötet példányszáma igen korlátozott, a szerző bevallása szerint mindössze 200 példány. A kis példányszám mellett további nagy baj az is, hogy a könyvnek nincs impresszuma, nincs ISBN száma, nincs kiadási helye, nincs kiadója, és így voltaképpen akár azt is

mondhatjuk, hogy ez a nagyszerű mű a könyvtárak számára nem is létezik, hiszen a könyvtárosok szabályosan még katalogizálni sem tudják.

Perka Mihály világegyetében szerény, visszahúzódó ember volt. Tette a maga dolgát csendben ott, ahol tennie kellett: ott-hon, a messzi Szabófalván. Hagyta, hogy forrjon, forrongjon a csángómentés magyar katlanja nélkül.

De valami azért nagyon viszsza ebben a helyzetben. A csángók román mivoltát bizonygató vaskos és alapjában véve tudománytalan köteteknek se szeri, se száma – ehhez nincsen hozzáfűznivalónk. Mert ez nem a mi asztalunk. A mi asztalunk a moldvai csángókkal kapcsolatos magyar kultúrpolitika és szociálpolitika. És ennek a kötetnek a sorsa arra világít rá, hogy ezzel kapcsolatosan valamit nagyon elhibázunk. Ma, amikor úgymond reneszánsza van a csángókérdésnek, amikor sokaknak igen jól jövedelmez, hogy virágserépben tartjuk a csángókat, amikor a csángók közül is sokan valós teljesítmények nélkül megélnék abból, hogy ők szegény, üldözött csán-

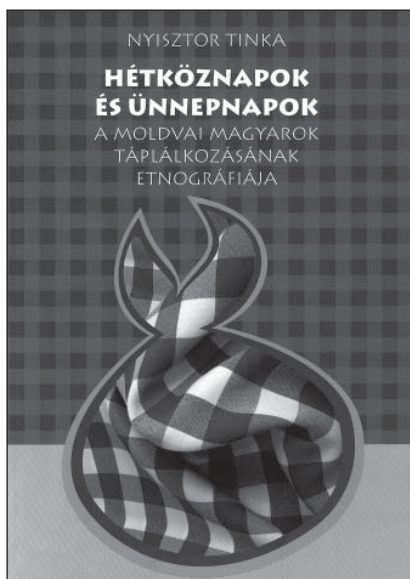
gók, amikor hatalmas összegeket emészt fel az ún. csángómentés Budapesten, de még Strassburgban is, akkor hogyan fordulhat az elő, hogy ennek a nagyszerű és a csángók számára valóban kulcsfontosságú kiadványnak egyáltalán nem akadt támogatója?

Úgy gondolom, a méltányos megoldás az lehet, hogy ezt az igen fontos művet, amely mai formájában voltaképpen csak egy 200 példányban sokszorosított kézirat, valóban ki kell adni. Remélem, akad rá támogató, és akad rá kiadó, aki ezt megvalósítja. Úgy gondolom, tartozunk ezzel a könyv szerény szerzőjének, aki ezt a nagyszerű művet nagy szakértelemmel és évtizedekig tartó szívós munkával megírta. És természetesen tartozunk ezzel a magyarul már nem beszélő csángó fiataloknak is, akikhez románul kell a gyökerekről, a múltjukról szóló igaz szavakat eljuttatnunk. Erre a szerzői szándékra utal a kötet Rädăcini címe is.

TÁNCZOS VILMOS

**Mihai Perca: Rădăcini. Despre maghiarii din Moldova (ceangăii). h. n. [Szabófalva], 2012. 760 l.*

Hétköznapiak és ünnepnapok

A kötet* szerzőjének, Nyisztor Tinkának első, a témához kapcsolódó tanulmánya több mint tizenöt esztendővel ezelőtt a moldvai táplálkozáskultúra egyik meghatározó sajátosságára, a levesétel szerepére világított rá, s rögtön az Ethnographia lapjain jelent meg. Szakdolgozata (Ebéd és vacsora. A táplálkozáskultúra szerkezete egy moldvai faluban) a táplálkozási kutatások Günther Wiegelmann kezdeményezte irányába sorolható, amely az étkezések rendszerét állítja a vizsgálat középpontjába.

A doktori értekezésékként elkészült és most szerencsés csillagjárás és a Kriza Társaság szándéka nyomán megjelent, igazi hiány-

pótló könyve folytatja s kiteljesíti ezt a kutatási módszert egy olyan területen, Moldvában, amely ugyan régóta vonzza a néprajzi kutatókat, a táplálkozáskultúra területén azonban mégis igen kevés figyelmet kapott, mint ahogyan ezt a 2006-ban megjelent, 376 oldalas, a moldvai magyarság átfogó néprajzi bibliográfiáját közreadó munka mindössze 12 önálló tétele jelzi.

Nyisztor Tinka a kevés kutatási előzmény birtokában tehát terra incognitán mozog, ugyanakkor disszertációja minden gondolatmenetét meghatározza kutatói mivoltának sajátos, mondhatni egyedülálló kiindulópontja. Pusztinai eredete s az,

hogy maga is fiatal felnőtt koráig benne élt a helyi kultúrában, és napjainkban újra otthon van. Így jóval több mint részvevő, megfigyelő, esetenként jelenlétével, közreműködésével maga is alakítója a helyi közösség életének, szokásrendjének. E szubjektív megközelítés találkozik a kutató kívülről történő rálátásával, Kárpát-medencén belüli és azon túli tapasztalataival. Sajátos műfajú írásművet eredményez, amelyben olykor szinte szépírói ihletésű részletek, aprólékos leírások ötvöződnek az európai párhuzamokat, kutatástörténeti előzményeket, összefüggéseket felidéző elemzésekkel.

A most megjelent kötet és az 1996-ban készült szakdolgozat remekül kiegészíti és értelmezi egymást, leírásaiban és értékelő, elemző szövegrészeiben egyaránt. Már a szakdolgozatban – ugyan Pusztinára vonatkozóan – olyan táplálkozási sajátosságokra hívja fel a szerző a figyelmet, amelyek tipikusak, s a moldvai táplálkozást mind az erdélyi, mind a Kárpát-medencén belüli táplálkozási nagytájtól markánsan elkülönítik. E táplálkozáskultúra számos meghatározó vonásában a pusztán történeti forrásokból ismert középkori étkezési rendet őrizte meg az 1960-80-as évekig, néprajzos által dokumentálhatóan, nemcsak töredékeiben, hanem rendszerében, eljárásaiban, eszközeiben és szemléletében is. Emellett bizonyos jellemző elemei a Mediterráneum felé mutatnak, jelezve Közép-Európa és Dél-Európa táplálkozáskultúrájának eltérő jellegzetességeit.

Úgy tűnik, ahogyan a szerző terepmunkájával kilépett Pusztina határain kívülre, s a doktori disszertációba Moldva más településein végzett gyűjtéseit is beépítette, úgy fogalmazódtak meg benne a kutató kételyei, s vált óvatosabbá az általánosító megfogalmazásban. Ez teljesen érthető, hiszen a moldvai táplálkozáskultúra egészéről monografikus feldolgozás a jelenlegi forrásaink és ismereteink alapján még messze nem készíthető. A most bemutatott anyag alapján mégis áttekintő képet kapunk

Moldva székelyes csángóinak táplálkozási rendszeréről, amely szorosan kapcsolódik szokásaikhoz, különösen az emberi élet fordulóihoz, a táplálkozás tárgyaihoz, a tudáshoz, a helyi társadalom elvárásaihoz.

A munka külön értéke, hogy naprakész, vagyis a legutóbbi évtizedben tapasztalt változásokat is dokumentálja, ami Moldova esetében különösen fontos, hiszen hihetetlenül felgyorsultak az életmód változásai. Ennek fényében különösen sajnálhatjuk, hogy a kötet nem tartalmaz fényképmelléleteket, hiszen az 1996-os szakdolgozatban közreadott fotókhöz képest is számos dolog megváltozott az azóta eltelt időszakban.

A jól tagolt szerkezet három nagy egységből áll, amelyhez összefoglalás és kitekintés, gazdag irodalomjegyzék, tartalmas függelék – áttekintő táblázat a táplálkozás rendjéről, valamint egy pusztinai „főzőné” magyarra is lefordított füzeté – járul.

A kötet első fejezete európai nézőpontú kutatástörténeti kitekintés, amelynek lényegre törő megállapításai jelzik, hogy mekkora hiányok vannak a régió és a moldvai táplálkozáskultúra kutatásában. Indokoltnak látja a szerző egy moldvai mélyfúrás, három generációs jelenvizsgálat elvégzését a témában, amelynek súlypontja a táplálkozás szerkezetére esik, s elsősorban az összetevőkre, a változási folyamatokra fordít figyelmet az étkezési helyzet alapján. Saját vizsgálata egy olyan időszakban zajlott, amikor a moldvai fiatal generációk életét kettős értékrend határozta meg: egyrészt erős ragaszkodás a hagyományos szokásrendhez, másrészt a városi kultúra elemeinek térhódítása a mindennapokban. Összességében a rendkívül gyorsan változó lehetőségek és igények a jellemzőek, mindehhez az utazás, a nagyarányú külföldi munkavállalás lehetőségeinek megnövekedésével a külső miniták dominanciája járult. A kötet alapjául szolgáló disszertáció elkészítése óta ez a folyamat tovább gyorsulni látszik.

A kutatással kapcsolatos mód-

szertani kérdések között kiemelt figyelmet érdemel a kutató státusa, a „kinn is vagyok, benn is vagyok” helyzete, amelyről a szerző így ír: „El kellett jönni, távolabbra kellett menni, hogy vissza lehessen tekinteni. Elmenni és visszajönni azonban egy másik, ellentmondásokkal terhes állapotot teremtett, a saját kultúrájában kutató etnológusét.” (22. l.)

A kívülről érkező kutató talán sohasem juthat el azokhoz az árnyalatnyi finomságú részletekhez, eltérésekhez, amelyek magától értetődőek az adott kultúrában benne élő számára, annak csupán hozzáadott tudásának birtokában észre kell vennie ezek súlyát, és rögzítenie, majd elemeznie, értékelnie, összevetnie szükséges adatait. Nem szabad elfeledkeznie azonban a szituáció korlátairól sem: Nyisztor Tinka már szakdolgozatában lejegyezte, hogy a közösség nem tartotta még az 1990-es évek elején helyénvalónak, ha ő (aki helyi és nő) fényképez bizonyos családi eseményeket, amelyeknek a faluközösség tagjaként – meghívottként és nem kutatóként – volt a részvevője. Ez a helyzet bizonyára valamelyest változott az eltelt közel másfél évtizedben, ugyanakkor jelen disszertációban is számos olyan részt olvashatunk, amely a szerző jelenlétét és közreműködését írja le bizonyos táplálkozási helyzetekben. Különösen érdekes a saját kávéfogyasztásának megjelenése a kutatott családok életében, s azok viszonyulása a kávékészítéshez, a kávéivás gyakorlatához.

A kötet második nagy fejezete a Hétköznapiak összefoglaló címet viseli, és négy további egységre tagolódik. Az első rész (Egy gazdálkodó család hétköznapi táplálkozása, Külcsőrekecsin, 1999/2000 tele, 31–68. l.) több is, kevesebb is a címben foglaltnál. A szerző a részvevő megfigyelés módszerét alkalmazva eleveníti fel a Benke, rövidebben a Szarka család hétköznapijait 1999–2000 telén. A család háztartásszervezéséről – vagy éppen kevésbé rendszeres voltáról –, a használt alapanyagokról, az egyes ételek készítésé-

nek technológiai soráról alapos leírást olvashatunk. A szerző nem külső szemlélőként írja mindezt, hanem egyes szám első személyben rögzíti, s minden esetben tudatosítja az olvasóval a saját szerepét, közreműködését az adott szituációban.

A pusztinai, 1999 nyarán zajlott fürdőszoba-építéssel, vízbevezetéssel zajló családi munka a következő esetleírás alapja. A szerző és édesanyja a modernizálási folyamatokkal kapcsolatos, markánsan eltérő alapállása a kiindulópont, s az erdélyi származású vő mint munkavezető szerepe és véleménye a napszamosok étkeztetésének megszervezésében sajátos helyzetet teremtett. Az édesanya szokáshagyományból adódó elvei, amelyek a napszamosok étkeztetésére vonatkoztak, feszültséget okoztak, hiszen az erdélyi, városi rokon elképzelései ezektől gyökeresen eltértek, különösen a tálalás és a napi étkezések menete területén. Az „öntött saláta” (zöldséges leves salátával) készítésének háromféle, három generáció által gyakorolt módját ismerjük meg: a felnőtt gyermek (a szerző), az anyja és a nagyanyja különféle eljárással főzik meg a levest (1. zsiradékban párolt, rántás nélküli, 2. fővő savóba tett zöldségek, utólag rántva, 3. a zöldségek „savanyítóval” való leforrázása).

A változási folyamatokat jó néhány mozzanat igen plasztikusan tükrözi. Ilyen a kilenc emberre történő főzés és tálalás is: egyfogásos helyett kétfogásossá válik az étkezés; vagy az edények mosogatásának módja és helye; az anya és leánya közötti eltérő, a renddel kapcsolatos viszonyulás jellemzője az édesanya mondata: „ott van a helye, ahová lerakom”.

A kávéfogyasztás újdonságát jelző szituáció igen érdekes a leírásban: az anya számára egzotikus, ünnepi, a leányának mindennapi; a kalákában dolgozó embereket anyja ellenére kínálja meg, majd megszerzi sógora elismerését vele, akinek ez szintén természetes. A moldvai hétköznapi táplálkozási struktúrát markánsan jellemző vonás, hogy az egy tálból történő étkezés még az

ezredfordulón sem távoli és különleges. A közösségre vonatkozó szigorú szabályokra utal, hogy a leány számára kötelező előírás: „nyitott kapunál nem kezdhettem a terítést. Csak a halotti torban terítenek nyitott kapunál.”

Az Ételhordás a mezőn dolgozók számára című alfejezet időmetszete az 1970-es évek, alapja saját élmény (1973-74-ből), illetve adatközlői elbeszélés, még a kollektivizálás előtti időszakra vonatkozóan. A leírás a levesétel s a középkori kételemű étkezési rend dominanciáját jelzi.

A kötetben a 2003-ban rögzített adatok alapján ismerjük meg az úton lévők táplálkozását. Az utazás és az ünnepi készülődés határai itt tulajdonképpen összemosódnak. Váltás is történik: a katonának vagy katonához készülő útravalójának készítését felváltja a búcsús zarándoklatra való készülés. Jellemző, hogy a palacsinta szerepe erőteljes a kenyér mint útravaló ellenében. A búcsúra utazás már tulajdonképpen ünnepi étkezésnek számít, hosszabb ideig tartó előkészülettel, csomagolással, a búcsúban történő étkezés sajátos szertartásrendjével, az étkezésre való meghívással jár együtt.

A rövid, a csíksomlyói búcsút is említő áttekintést követően egy frumósza búcsús ebéd leírását olvashatjuk. A Csángó Kulturális Napok esetében a magukkal vitt étel már nem elsősorban útravaló, hanem ünnepi alkalom, amelyben az identitás jelzője a külső résztvevők és a vendégfogadók számára a magukkal vitt étel és ital.

A könyv harmadik nagy egysége az Ünnepnepok címet viseli, rövid összefoglalásokkal (Az ünnep ideje, az ünnep étele) kezdődik, s különösen a moldvai ünnepek meghatározó eledeléről, a „galuská”-ról szólva a szerző személyes gyermekkori élményeit eleveníti meg. Szól a galuska töltelékének megváltozásáról az 1970-es években, valamint az előkészületek sorába tartozó galuskatöltésről mint közösségi alkalomról.

A III. 1. alszámú fejezet műfaja nem esetleírás, hanem összefoglaló tanulmány, amely önállóan

is megjelent korábban, mint ahogyan a szerző erre maga is utal. E fejezetben külön hangsúlyt kap a keresztelő rituális szerepkörű étele, a töltött tyúk és annak elkészítése. A keresztelői lakoma az 1990-es évek során jelentős változásokon ment keresztül, a fiatalok egyfajta önérvényesítésének színterévé vált, ez jelentette az újítások bevezetésének lehetőségét az idősebb generációk által képviselt korábbi rend helyett. Figyelmet érdemelnek a szerző megállapításai a töltött tyúk tálalásának, szerepének változásaira, illetve az áradina és a húshagyókeddi ételfogyasztás módjára vonatkozóan, s unikális az adata a füstölt tyúkhús húsvéti fogyasztásáról.

A III. 2. fejezet a lakodalom témájáról átmenet a tanulmány és az esetleírás között, mindehhez egyedi jelenségek megemlítése (kísérlet a torta bevezetésére) kapcsolódik.

Talán e részben a legerőteljesebbek a szerző szubjektív megjegyzései, a bevezetésben már említett „kinn is vagyok – benn is vagyok” helyzetéből fakadóan. Különösen izgalmas az 1997-es pusztinai lakodalom kapcsán a városi, képzett, a hivatalos előírásoknak megfelelni kívánó szakácsok és a faluközösség által képviselt hagyomány szembenállása, a tányérhasználat módja (egyéni teríték vagy páronkénti tányér). A részletes leírás nemcsak az előkészületekről, a főzés, az ételkészítés menetéről, a feladatmegosztásról, a főzőné szerepéről, a közösség tagjainak viselkedéséről ad színes képet, hanem a lakodalom egészének szokásrendjéről is.

Terjedelmében lényegesen kisebb a III. 3., a moldvai táplálkozási kultúra leginkább archaikusnak tekintett eleméről, a halotti tor rendjéről és étrendjéről szóló rész. Táplálkozási témájú néprajzi irodalmunkban kevésbé ismert az ilyen, a faluközösség számához mérten óriási létszámú halotti torok tartása. A 300-600 fő vendéggel látása rendkívüli előkészületet kíván, sajátos eszköz kultúrát és tálalási, étkezési rendet alakított ki, amely meghatározó sajátosság-

nak tekinthető a területen. A végvacsora – a közeli hozzátartozók vendégül látása – sokkal inkább közel van az ismert magyarországi leírások halotti torához. Ugyancsak figyelemre érdemes a halál jeles évfordulóihoz kapcsolódó negyvennapos, illetve az egyéves tor hagyománya.

A közösség erőteljes összefogása, a segítők nélkül lehetetlen lenne ekkora méretű étkezést lebonyolítani, amelynek jelenkori változási folyamatát a szerző mind az összefoglaló szövegben, mind az esetleírásban plasztikusan mutatja be.

A kötet Összegzés és kitekintés című végső fejezete egységes keretbe foglalja a különböző műfajok között egyensúlyozó munkát, értelmezi, súlypontozza korábbi leíró megállapításait. A szerző jelzi, hogy munkája tudatosan vállalt leírás, amelyet még az etnográfia kifejezés használatával is hangsúlyossá tesz. Nyisztor Tinka munkáját első lépésnek tekinthetjük a moldvai falvak eddig szinte ismeretlen táplálkozáskultúrája feltárásában. Természetes, hogy ebben a situációban a szerző nem törekedhet többre, minthogy Pusztina és egy kisebb falucsoport példájából kiindulva óvatos képet rajzol néprajzi gyűjtéseire, saját tapasztalataira és közvetlen megfigyeléseire alapozva, a csekély számú irodalom adatait értő módon alkalmazva. Módszerében fontos szerepet kap a kulcspontok kiválasztása a mindennapi és az ünnepi alkalmak keretében, kiemelt figyelmet fordítva az étkezések szerkezetére, az ételkészítés leírására, valamint az ételválasztásra, az egyes ételeknek a szerepére, súlyára.

Módszerének jellegzetessége, hogy élethelyzetekben kívánta az étkezés helyét, szerepét, gondját és örömét érzékelteni. Alkalmazza az ún. sűrű leírást, s bőségesen használja a kutatóval folytatott beszélgetések és mások diskurzusainak beemelését a szövegbe. Ez lehetővé teszi, hogy képet kapjunk róla: adatközlőinek milyen a mindenkori elképzelése egy adott étkezési helyzet helyeségéről.

Az összegzés jelzi, hogy az 1960-70-es évek fordulója a moldvai táplálkozáskultúra egészét meghatározó változások kezdete. A gyors ütemű nyitás a munkavállaló generációk életében, a gyerekek középiskolába kerülése, az újításokat kezdeményező felnőttek növekvő szerepét jelzi. Ugyanakkor jellemző a területre, hogy a legfontosabb korszakváltás a jelenben, illetve a közelmúltban zajlik-zajlott le.

Az európai táplálkozási vizsgálatok szempontjából fontos megállapításokra nyújt lehetőséget a Nyisztor Tinka által Moldvából felszínre hozott anyag. Ezek közül a legfontosabbak a középkori eredetű kettős étkezési rend fennmaradása napjainkig, a savanyú ízlésirány dominanciája, a főtt és sült gabonaételek viszonya. A disszertáció és a kötet érdeme, hogy a szerző saját kutatási eredményei kapcsán jutott el e jellegzetességek meghatározásához úgy, hogy munkája során tartózkodott a Moldva egészére, a területre, illetve a magyar lakosságra vonatkozó általánosítástól. Összefoglalásában ugyanakkor jelzi a további kutatások szükségességét és lehetséges fő irányait, utal Moldvának a Mediterráneum felé irányuló, további feltárást igénylő kapcsolataira. Úgy véli – nagyon reálisan –, hogy az egybevetés a román táplálkozáskultúrával ké-

sőbbi, további anyagfeltárás után elvégezhető feladat.

A kötet nagyszámú tartalmas és pontos jegyzetet és irodalomjegyzéket tartalmaz. Függelékében táblázatos áttekintést ad a savanyú és édes levesekről, a keresztelővel kapcsolatos étkezések rendjéről, illetve a lakodalmi étrend és a közös étkezések rendjének változásairól. Ezen túl összegző képet kapunk a táblázatokban a lakodalom és a halotti tor étrendjéről. A Függelék részeként a szerző képfomátumban közli Szócs Margit (Gábor Margit) pusztinai „főzőné” kéziratos jegyzetfüzetét, és közreadja ennek magyar fordítását is. A füzet külön érdekessége az alapanyagok és bizonyos eljárások rögzítése mellett a megrendelő személyére, az eseményre, a konkrét szituációra, az eredményre vonatkozó információ.

A könyv meghatározó, a moldvai táplálkozáskultúra és ennek európai összefüggései rendszerében egyaránt fontos eredményeket mutat fel, a szerző korábbi munkáival összhangban van, olvasmányként is élvezetes.

BERECZKI IBOLYA

** Nyisztor Tinka: Hétköznapi és ünnepnapok. A moldvai magyarok táplálkozásának etnográfiája. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2013.*

Tájkép

A VAJDAHUNYADI MAGYAR HÁZ

Ha Vajdahunyadról esik szó, van, akinek a Hunyadiak vára, van, akinek a vas- és acélkohászati központ jut eszébe. És vannak, akik az itteni, a dél-erdélyi szórványban élő magyarokra is gondolnak. Ahhoz, hogy gyermekeink, unokáink az anyanyelv, a magyar kultúra, hagyományaink, történelmünk, irodalmunk szellemében, ismeretében, szeretetében és tiszteletében nőhessenek fel, lépnünk kellett. Azért hogy elbátortalanodott, kishitű társainknak is reményt és bátorságot adjunk, rögtön a változások után elkezdtük a közösségépítést. 1990. január 3-án létrehoztuk az RMDSZ helyi szervezetét magyarságunk érdekvédelmére, 1993 tavaszán az EMKE helyi szervezetét nyelvünk, kultúránk, hagyományaink ápolására, közművelődésünk megszervezésére, 1994-ben pedig a Hunyadi János Humanitárius Társaságot (HJHT), sajátosan vajdahunyadi gondjaink hathatós megoldására.

Kezdetben a volt Ferenc-rendi kolostor földszintjén szorítottak nekünk helyet, itt hoztuk létre a város egyetlen magyar nyelvű

közkönyvtárát, amelyet az EMKE és a HJHT működtetett önkéntes könyvtárossal, valamint ökumenikus magyar óvodát, ingyenes orvosi tanácsadó jellegű rendelőt nyitottunk, és ugyanott kapott helyet az RMDSZ és a MADISZ is.

De már 1994 óta megfogalmazódott egy Magyar Ház létesítésének a szándéka, intézményes létünk reális megalapozásának és továbbfejlesztésének alapfeltételeként. Többrendeltetésű kulturális központot szándékoztunk létrehozni, és ez az 1998-99-es évek legfontosabb célkitűzésévé vált számunkra. Az első, kisebbik Magyar Házat főleg testvérvárosunk, Szombathely, az Illyés Közalapítvány és az angliai Mission Romania elnevezésű civil szerveződés, valamint helyi adományozók és más támogatók segítségével sikerült megvásárolni, a lényegében családi házat felújítani, bebútorozni és étellel, tevékenységgel megtölteni. 2000. május 28-án avattuk fel, azóta a város magyar közösségének szolgálatában számos tevékenységnek ad otthont. Itt működik a közösségi iroda, amelynek fel-

szerezése a városunkbeli magyar civil szervezetek rendelkezésére áll. E szervezetek: az EMKE vajdahunyadi szervezete, a Romániai Magyar Pedagógusok Szervezetének helyi alakulata, a MADISZ, a Hunyadi Magyar Vállalkozók Társasága (HUMAV), a HJHT (amely idéntől a Diversitas nevet vette fel), a Harmónia nyugdíjas klub és Összhang Nőegylet. E két utóbbi jogi személyiség nélkül, a többi szervezet önálló jogi személyiséggel működik.

A szociális jellegű orvosi rendelőben városunk négy magyar orvosa vállalt ingyenes szolgáltatást. A vajdahunyadi Információs Iroda 2002 januárja óta fizetett alkalmazottal a kedvezménytörvényről nyújtott tájékoztatást egy ideig, majd önkéntesen folytattuk a tájékoztatást, útmutatást a földtörvénnyel, jogi és egyéb érdekképviseleti kérdésekkel, a könnyített honosítási eljárással, úrlapkitöltéssel kapcsolatban. A Mikó Imre Kisebbségvédelmi Hálózat helyi irodája is itt működik. A MADISZ vajdahunyadi szervezete saját tagjai számára ingyenes internet klubot működtetett a helyiségben. A HJHT ökumenikus óvodája 2000-től három tanéven át működött a Magyar Házban évente 12-18 gyermekkel, 2003 óta az óvoda az állami közoktatás intézményes keretein belül folytatja tevékenységét. Időközben az EMKE és a HJHT által létrehozott magyar közkönyvtárát is átköltöztettük e kis Magyar Házba. Jelenleg közel 6000 magyar kötettel rendelkezünk, a létesítmény író-olvasó találkozóknak, könyvbemutatóknak, olvasó maratonnak, irodalmi esteknek, szavalóversenyeknek ad otthont.

A kulturális, ifjúsági, szociális és egyéb közösségi tevékenységek háttérbiztosításának céljából az ingatlan továbbépítése, bővítése szívügyünké vált. Kinőttük a kis Magyar Házat. Winkler Gyula

A vajdahunyadi Magyar Ház udvari traktusa

kezdeményezésére saját források, Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata, különböző alapítványok és jötevők támogatását felhasználva a Corvin Savaria Társaság elkészítette a Magyar Ház fejlesztési terveit. A munkálatok 2003 tavaszán kezdődtek meg, az új épületet 2007. november 13-án avattuk fel. A létesítmény konferenciatermet, ifjúsági és kiállítási csarnokot, irodát, konyhát, hálósobákat és zuhanyozókat is magába foglal. Jelenleg a Corvin Savaria Társaság tulajdonát képezi, anyagi, szervezési háttérrel biztosítva a már említett, haszonkölcsön szerződéssel itt működő civil szervezetek tevékenységének. A bútorozás, a fejlesztés jelenleg is tart, bár az anyagi nehézségek sajnos nyilvánvalóak a működtetés terén is.

E szervezetek munkája szorosan egybefonódik a közös cél érdekében: hogy otthon legyünk a hazában, azaz megmaradhassunk magyarnak itt, a szülőföldünkön, sajnos, távol a tömbmagyarság kulturális központjaitól. A közösségért munkálkodó ugyanaz a 15-20 ember tölti be a katalizátor szerepét a közös cél, megmaradásunk érdekében, akár érdekképviseleti, akár kulturális, akár sajátosan helyi tevékenységről van szó. Egyházainkkal és iskolával-óvodával is állandó kapcsolatot tartunk fenn, mert szórványban csak közösen lehetünk sikeresek.

A Magyar Ház teret és háttérrel biztosít olyan közművelődési tevékenységek, programok, rendezvények, konferenciák, fórumok szervezésére, amelyek a szórványsorsot élő és önmagát már-már feladó vajdahunyadi magyarság önazonosság-tudatának felébresztését, megtartását célozzák, egyúttal bizonyítva a magyarság minőségi jelenlétét városunk, megyénk életében. Célunk felpozícionálni a helyi és megyei magyar vonatkozású kultúréletet. Teret nyújtunk azok számára, akik művelik a magyar kultúrát - zenés, irodalmi előadásokra felkészítve őket, bevonva minden korosztályt. Hagyományos műsoros ünnepeket szervezünk minden évben március 15-én,

anyák napján, gyermeknapkor, Szent István-napkor, szüretkor, október 6-án és 23-án, Mikulás-kor, karácsonykor, szilveszterkor, farsangban, hogy csak párat említsünk.

Keretet nyújtunk azok számára is, akik fogyasztói az anyanyelvű művelődésnek, biztosítva számukra a minőségi együttléteket, a szabadidő kulturált, tartalmas eltöltésének lehetőségét magyar nyelvű, önerőből teremtett könyvtárunk, értékközpontú video- és hangtéka segítségével. Az 1993-ban indított magyarságismereti népfőiskolánkat a Magyar Házban Kisenciklopédia néven folytattuk havi egy-két szabadegyetemi előadás szervezésével, irodalmi, történelmi, művészettörténeti, honismereti, hagyományörző, tudományos ismeretterjesztő, valamint gyakorlati hasznú, megélhetéshez szükséges jelleggel. Fő célunk tartani a lelket minden korosztályban, minden magyar kisközösségben, de főleg diákjainkba, ifjúságunkba egészséges nemzeti öntudatot önteni.

Ezért szervezünk vetélkedőket, vagy készítjük fel diákjainkat, és szervezzük meg részvételüket regionális és országos vetélkedőkön, vers- és prózamondó versenyeken, támogatjuk részvételüket

tematikus táborokban. Író-olvasó találkozókat szervezünk, hazai és külföldi előadókat, együtteseket, társulatokat hívunk meg, partnerkapcsolatokat ápolunk, fejlesztünk.

2002-ben szervezeteink összefogásával a vajdahunyadi várkastély szomszédságában lévő református műemléktemplom kertjében sikerült Petőfi-emlékművet emelnünk, a Magyar Ház falán pedig Hunyadi János-domborművet avattunk 2010-ben. Eddig 15 alkalommal szerveztük meg a Hunyadi Kulturális Napok elnevezésű fesztivált. 2010-től immár ötödik éve a Hunyad Megyei Magyar Napok néven a megye minden magyar szempontból fontos településének megmozgatásával országos hírűvé sikeredett. Takács Aranka lendületes, lelkes szervezése által az egész megyét átfogó - tavasszal, illetve nyár elején megszervezett - rendezvénysorozat keretében teremtünk több mint egy hét magyar világot itt, ahol ezt sokan akár lehetetlennek vélték. Idén május elseje és 9-e közötti időszakra tervezünk közösségépítő rendezvénysorozatot.

E nagyszabású rendezvénysorozat megmozgatta a Hunyad megyei kulturális élet állóvizét, a helyi amatőr és meghívott elő-

Fotókiállítás a vajdahunyadi Magyar Ház emeleti termében

adók, hagyományörző és hivatásos művészek (színészek, zene- és képzőművészek) bevonásával megyénk számos helységében sikerült megpezdíteni kultúréletünket, több ezer részvevővel.

Célunk a családi szellem, az itthon maradás, az anyanyelv megtartásának, a közösségi cselekvő együttlét fontosságának tudatosítása és ezek gyakorlására széles körű, változatos programok szervezése, a hunyadi magyar tehetségek bemutatása koncertek, változatos egyéni és közös kiállítások, versenyek, könyvbemutatók, előadások keretében. Számos tevékenységet

szerveztünk a szórványoktatás és nevelés területén.

A Magyar Ház álmaink, elképzeléseink központja, melegháza. A magyar közösségért létezik, a magyar emberekről szól a magyar emberekért, elsősorban magyar emberekkel. Ugyanakkor szeretnénk magunk „megmutatni, hogy látva lássanak”. A közösségépítés, az egymásra találás és az együvé tartozás erősítése mellett a bátor, nyílt térre lépés, értekeink széles körű bemutatása, népszerűsítése, az interetnikus párbeszéd és tolerancia megerősítése a célunk.

Egyezményt kötöttünk 2003-

ban a Radio Color nevű helyi kereskedelmi rádióval, ennek értelmében heti egy alkalommal 90 perc terjedelemben magyar nyelvű adást állítunk elő, amely kábelen és földi sugárzással városunkban és a környékbeli magyar lakta településeken hallható. Önkéntesen részt veszünk a Hunyadi Megyei Hírmondó szerkesztésében.

Már említett szervezeteink rendezvényei által a Magyar Ház és a hunyadi magyar közösség tevékeny, és számára van remény, van jövő, főleg, ha továbbra is összefogunk.

DOBOLY BEATRIX

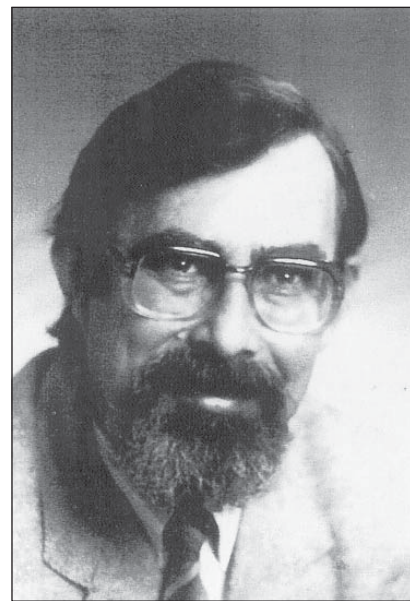
Barátom, Vermesy Péter

(1939–1989)

Ha élne, ez év májusában töltené a 75. életévét, de az irgalmatlan sors mindössze 50 esztendő engedelyezett neki. Hozzá fűződő emlékeim visszakisérnek a múlt század derekára.

Barátkozásom Vermesy Péterrel 1952-ben kezdődött. Szüleim ekkor hoztak be Bánffyhunyardról a kolozsvári zeneiskolába. A magyar tagozat VIII. osztályában a már valamennyire összekovácsolódott közösségbe csöppenem. Megemlítem, hogy ebbe a közösségbe a képzőművészeti és balettiskola magyar tanulói is beletartoztak. Kezdetben mint új palánta, tanácstalanul ödöngtem az osztálytársaim között, végre Péter megsajnálta és „atyai” jóakarattal szárnyai alá vett, habár – mint utóbb kiderült – én voltam az idősebb (igaz, csak két hónappal). Ez a gondoskodás részéről abban is megnyilvánult, hogy amikor focizás közben kifordult a bokám, eldagadt, ő támogatott hazáig. Ettől kezdve egy padban ültünk. Én az anyai nagyszüleimnél laktam, de szabadidőm nagy részét a Vermesy család Töhötöm (Grozăvescu) utcai otthonában töltöttem. Jól éreztük

ott magunkat, pingpongoztunk, még tanultunk is. Péter zongora főszakról átváltott a neki megfelelőbb karvezetői szakra és már ekkor kísérletezett a zeneszerzéssel. Rendkívül tájékozott volt az irodalomban, egy beszélgetés során kiderült, hogy szinte minden magyar és sok külföldi írónak-költőnek olvasta a munkáit. Jó tanuló volt, bár nem készült sokat, néha csak átfutotta a másnapi leckét. Egy ilyen alkalommal kémiaórán felszólították. Péter találékonyan, de nem egészen a feladott leckéből felelt, amit a tanárnő intelligens hantának minősített, derültünk rajta. Mászor orosz nyelvórán elővette a jegyzetfüzetét, amin nem volt címke. Legtöbbször a hátlapjánál nyitotta ki, amin úgy segített, hogy ráírta: vigyázz, marha, fordítva! Néha a tanár ellenőrizte a füzeteket, persze ő is fordítva vette kézbe. A tapintatlan felírás láttán következett a kemény fejmosás, részünkről pedig az újabb derülési lehetőség. Osztályunkban leánytanulók is voltak, a csinosabbaknak barátilag udvaroltunk. Péter, mi több, arra vetemedett, hogy egy Király utcai leánygimnáziumban

Vermesy Péter a 60-as években

tanuló hölgynek udvarolt. Olykor én is elkísértem a leány lakásáig. A Malom utcában, az ablaka előtt hosszasan sétáltunk, míg kegyeskedett kijönni, én pedig tapintatosan leléptem.

Zenei tevékenységeinkhez hozzátartozott a hangversenyek látogatása. Ha lehetett, belógtunk a Diákházba, de a grafikusok is készítettek nekünk saját gyártmányú, ügyes utánzatú belépőjegyeket. Kedvencünk Beethoven: V. szimfóniája volt; amikor felharsant a főtéma, jelentősegteljesen

összenéztünk: lám, itt van, megszólalt!

A csínytevéstől sem riadtunk vissza. Volt egy nagyon kellemetlen esetünk. Egyik tétutói iskolai szünetben hárman bakalódtunk. A harmadik osztálytársunk több dioptriás szemüveget viselt, de azért dulakodni tudott. Jól megelőkött bennünket és kiszaladt az iskolánkkal szemközti parkba. Mi, a szenvedő felek a már olvadó hóból golyókat gyúrtunk és megbeszéltük, hogy megkerülve a tettet, két oldalról támadunk. A megmozdulásunk túl jól sikerült, mert Péter a már csorgó, kemény hógolyóval halántékon találta el az osztálytársunkat, akinek leesett a szemüvege, megcsúszott, elterült. Ijedten futottunk hozzá, valahogy lábra állítottuk. Egy idősebb járókelő, aki tanúja volt az esetnek, ránk mordult: „szemüveges embert megdobni, hülyék!”

Jómagam a nyári szünidőket Bánffyahunyadon töltöttem. A hosszú vakáció már kezdett unalmassá válni, de bekövetkezett a váratlan meglepetés: Péter meglátogatott Hunyadon! Minden jó lett volna, csakhogy délután, a kertben, valószínűleg az ebéden feltalált gombapaprikástól rosszul lettem. Le kellett feküdnöm, Péter pedig mellém ült, kapott egy könyvet, azt olvasta az esti vonatindulásig, Kolozsvárra való visszatértéig. Utolsó líceumi évünkben már nagyon készülünk az érettségire és a főiskolai felvételire: Péter a zeneszerzésre, én a zongorára.

A Gh. Dima Zenekonzervatóriumban első dolgunk volt belépni a Nagy István karnagy által irányított kórusba, együtt énekeltük Kodály Zoltán halhatatlan remekműveit. Egyébként a főiskolán új helyzettel, új kihívásokkal kellett szembe néznünk, habár voltak közös óráink, mégis két különböző zenei szakon folytattuk tanulmányainkat. Új barátságok is szövődtek, ugyanakkor udvarlási székhelyünket átírányítottuk a Kötő utcába. A konzervatórium leánybentlakásánál támasztottuk a falat, és előre megállapított fűtőtel csalogattuk a kedves kollegináinkat fontos megbeszélésre.

Még nem említettem a Péter

Melinda szólója

Vermes Péter

Parlando rubato

Öj meg, vi-téz u-ram, kér-lek té-ge-det, Mert el-vesz-töt-tem hí-re-det, ne-ve-det,
Kü-seb-bi-töt-tem te tisz-tes-sé-ge-det, Rú-tí-tot-tam a te ki-rály-ké-pe-det.

Melinda szólója Valkai András históriás énekéből, az ős-Bánk bábából

rajzkészségét, melyre a következő esemény szolgál például: a konzi osztálytermében a tanár leült a zongorához és javította az általunk elkészített zenei feladatokat. Mi félkörben mögötte álltunk és figyelemmel kísértük a magyarázatait. Pétert megihlette a tanár kopasz feje, menten felülnézetből lerajzolta és nekem megmutatta. Belőlem kibuggyant a fojtott kacagás, amit a tanár meghallott, rögtön hátrafordult:

- Buzás, maga miért zavarja az órárt?

- Tanár elvtárs, bocsánat, de meghültem, és az orromat fújtam (szerencsére tényleg náthás voltam).

- Ja, azt lehet - és folytatódhatott az óra.

Péter máskor is rajzolt, emlékszem a később befejezett, rendkívül sikerült oldalnézetű önarckép-karikatúrájára. Ez a frappáns profil a profiknak is becsületére vált volna!

Ide kívánczik egyik közös óránk történése, aminek szintén eminens barátom volt a főszereplője. A szünet vége felé Péternek kedve támadt professzorunk beszédstílusát, modorosságait utánogni. Mutatványának a hirtelen betoppanó tanár vetett véget, aki egy ideig hallgatta alteregóját, majd közbevágott és kérte az alkalmi szónokot, hogy hagyja őt is szóhoz jutni. Hja: fontos a humorérzék!

Baráti találkozásaink ritkultak az eltérő időpontú órarendünk és az elméleti-gyakorlati órákra való felkészülés különbözősége miatt. Péter szorgalmasan komponált, műveiből már ekkor kiérződött a rá annyira jellemző humoros hangvétel. Időközben megnősült és elköltözött a régi

családi házból. A marxizmusvizsgára megint együtt tanultunk a következőképpen: bemelegítőnek körülbelül egy órát játszottunk a Rexnek nevezett kis biliárdon, ügyelve, nehogy leverjük a golyókkal a gombát, majd 30 percet tanultunk. Ezután újból erőt gyűjtöttünk a Rexen a második 30 perces tanulásra és így tovább. A Rex csodákat művelt: átmentünk a vizsgán!

1962-ben végeztünk, ugyanakkor ünnepeltük megismerkedésünk és barátságunk 10. évfordulóját. Mindketten Kolozsváron találtunk állást. Péter rövid időre a Bábszínházban volt házi zeneszerző, majd tudásának megfelelően a Zenekonzervatóriumban alkalmazták. Jómagam zenekari zongorista-közjáték után zongoratanárként folytattam tevékenységem a zeneiskolában. Szóval mindketten tanítottunk, de úgy látszik, egyikünket sem elégtette ki csupán a tanítás, következésképp Péter tovább komponált és zenei tárgyú újságcikkeket írt, én tovább hangversenyeztem.

1972-ben Magyarbikalra érkeztem, ahol átvettem a helybeli műkedvelő dalcsoport irányítását mint karvezető. Közéig vezettem (vasárnaponként) a dalcsoportot - a színjátszó csoporttal karöltve. Előadásokat tartottunk, versenyekre jártunk, díjakat nyertünk. Pétert is bevontam ebbe a kalotaszegi munkába, ő helyi népdalfeldolgozásokkal segített, amik később nyomtatásban is megjelentek (Kalotaszegi népdalfeldolgozások, 1993, Bánffyahunyad). Legsikeresebb közös vállalkozásunknak bizonyult Valkai András 16. századi históriás énekének, az ős-Bánk bábának a dramatizált változata, amihez

A két jó barát az 1970-es évek elején

Péter kísérőzenét írt. Péter a következőket írta a műsorfüzetbe (1980):

„Legyen a zene mindenkié» (Kodály Zoltán)

Az, hogy egy 20. századi, korunkban munkálkodó műkedvelő csoport éppen azt a művet

A Komoly szavak a zenei humorról című interjúhoz mellékelte saját készítésű karikatúrája (1966)

kedveli, amely intonációjában, formájában egy szinte félévezredes hagyományt – a históriás éneket – újította fel, nem lehet véletlen. Nyilván közük van hozzá. És bármennyire is szerénytelennek tűnök, büszke vagyok arra, hogy Melinda – saját bevallása szerint – kétszeri hallás után »tanulta meg« a dallamot. Az idézőjel arra szeretne utalni: én tanultam meg (remélem, hogy megtanultam) tőlük azt a zenét, amelyet művelek.”

Azt már futólag érintettem, hogy a barátom megnősült. Hozzáteszem, hogy gyermekei születtek, akik közül András nevű fiát, amikor elérte az iskoláskort, felvettem az osztályomba. Sok örömmel telt a vele való foglalkozásban, töretlenül fejlődött. A magasabb osztályokban több egyéni zongora- és zenekari hangversenyét tartom számon. 1983-ban érettségizett.

1985-ben a Vermesy-család áttelepült Németországba és sajnos, a romániai rendszerváltással egy időben Vermesy Péter végleg elhagyta övét, örökre eltávozott az élők sorából. Itthon is mindnyájan megrendülve gyászoltuk.

De emléke fölött egyre többen örködünk, a gyermekeknek szánt Pimpimpáréját, zeneműveit műsorra tűztük, mert marandóknak bizonyultak. Csak a fontosabbakat említem: 1996-ban hangverseny a Gh. Dima Zeneakadémián Vermesy Péter emlékére; a Zenélő Kolozsvár sorozatban Emlékképek – Ver-

mesy Péter-emlékműsor (Kulcsár Gabriella szerkesztésében, 2009, Redut); Vermesy-emléknap a Magyar Operában (2009). A felsorolt előadásokon valamilyen formában én is közreműködtem. Több intézmény szervezésében voltak megemlékezések, hangversenyek, utalok itt hamarjában az Ördögváltozás Csíkban című operára (Magyar Opera), a maglódi, Vermesy Péter nevét viselő Művészeti Iskola hangversenyére, az idén januárban pedig a Magyar Kultúra Napján a Donát úti református templomban megrendezett ünnepélyre.

A kolozsvári Arpeggione Kiadó jóvoltából, Péter özvegyének, Vermesy Gerburgnak az engedélyével sikerült megjelentetnem összes műveit zongorára és zenekarra (2007), szóló-zongorára (2008), valamint zongoratrióit (2009). A három kötetet eljuttattam a zenei könyvtárakba, hogy mindenki számára hozzáférhető legyen. Betetőzésül pedig a Magyar zeneszerzők sorozatban napvilágot látott Németh G. István kismonográfiája (Vermesy Péter. Mágus Kiadó, Budapest, 2006), melyben életrajzán túl a szerző megrajzolja Vermesy pályáját, kottapéldákkal kiegészítve elemzi és méltatja alkotásait, stílusát, majd műjegyzéket közöl. A hátlapon olvasható összegezésből idézek: „A legkisebbeket derűs egyszerűséggel szólította meg, a felnőtteknek pedig egyre inkább groteszkbe hajló humorral mondta el azt, ami csak burkolva volt elmondható. Utolsó művei némelyikében a rá oly jellemző humoron, valamint a külső hatásra reagáló tiltakozáson túllépve eljutott a legbensőségesebb mondanivalók megfogalmazásáig.”

Németh G. István e könyvön keresztül arra vállalkozik, hogy ismertté tegye a zeneszerző Vermesy Péter nevét az egész magyar nyelvterületen, sőt az angol nyelvű változattal a széles nagyvilágban is. Ez az óhaj vezérelte alulírott barátot is a Vermesy-zongoradarabok kiadásának a megvalósításában.

Cs. ERDŐS TIBOR, A KÉPZŐMŰVÉSZET DOYENJE

„Nemcsak eszközök által tesszük otthonossá világunkat. Ahhoz, hogy a természet emberi célok szolgálatában derítsük fel, az érzékelt formák, a képzetek és a szimbólumok éppolyan lényegesek, mint maga a kézzelfogható valóság.” (Kepes György)

A közelmúltban meglátogattam a százéves Cs. Erdős Tibor festő- és grafikusművészt a kolozsvári, Jókai utcai otthonában. Elbeszélgettem vele pályakezdekről, életművéről és általában a művészetről, ami most is betölti életét. Művészeti, művészettörténeti írásokban tallóztatva megfogalmazódott bennem az a gondolat, hogy a művésznek nincs életkora. Számos példa van arra, hogy magas korban születik értékes, maradandó alkotás a művészet bármely területén. Ezt az állítást igazolja Cs. Erdős Tibor példája is, aki magas kora ellenére minden képzőművészeti tevékenység iránt nyitott és napjainkig alkot. A kolozsvári Mátyás király szoborcsoport 2010-2011. évi felújítása jó példa erre, amikor is az idős művész a felújítás lépéseit követte és rajzban rögzítette minden mozzanatát. Esőben, hidegben, szélben rajzolt, dacolva az időjárás viszontagságaival. (Ez az immár kordokumentum díszíti jelenleg a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság irodájának falait.)

Próbálom felvázolni Cs. Erdős Tibor életútját, életművét. A bihari Berettyóújfaluban született 1914. február 27-én. Édesapja ügyvéd volt, de nem ellenezte, hogy fia érettségi után nem akart tovább tanulni és vasesztergályos lett. Édesapja orosz fogságba került, 8 év távollét után láthatta újra. Kisgyermekként kivitték a vasútállomásra, ahol miután elmondták neki, hogy innen vitték édesapját a háborúba,

megrajzolta az állomást a vonattal. A rajz a későbbiekben magángyűjteménybe került és napjainkig is féltő gonddal őrzik.

A vasesztergályos mesterséget Nagyváradon tanulta, majd Brassóba került a repülőgépgyárba. Kora gyermekkorától rajzolt. Megrajzolta munkatársait a gyárban, saját magát az esztergapad mellett. Mindezt még a főiskola elvégzése előtt.

Életútja valójában öt koordináta között zajlott le: a bihari Berettyóújfalun, Nagyváradon, Brassóban, Kolozsváron és Budapesten. Amikor felkerült Budapestre, jelentkezett az Iparművészeti Főiskolára. Itt felvették, de tíz nap elteltével tanára, Aba-Novák azt tanácsolta, hogy iratkozzon át a Képzőművészeti Főiskolára. Végigvezette az intézetben, az osztályán és bemutatta diákjainak. Ekkor határozta el, hogy beiratkozik a Képzőművészeti Főiskolára. Aba-Novák akkor már idős volt, nem tanított,

Önarckép orosz sapkával (1950)

de ezután hetente felkereste otthonában. Sajnos nem élvezhette sokáig támogatását, mert a Mester néhány hónap múlva meghalt. Amikor a Váradon töltött szünidő után visszatért Budapestre, már csak a temetésén vehetett részt. 1940 és 1945 között elvégezte Budapesten a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskolát. Tanárai között találjuk Szőnyi Istvánt, Varga Nándor Lajost, Rippl-Rónai

Élő kopjafák

Búcsú

Józsefet, szellemiségük rányomta bélyegét későbbi munkásságára. Ezt követően néhány évig tanársegédként tanított a főiskolán. Akkor Budapesten a grafika még nem volt külön tantárgy, de volt egy osztály, ahol külön grafikát oktattak, és ahova kérésre be lehetett iratkozni. Így lett a grafika osztály vezetője, és Barcsay Jenő mellett tanársegédként mintegy öt évig tanított. Az orosz bevonulás után visszatért Nagyváradra, ahol a város Képzőművészeti Iskolájában tanított Miklóssy Gáborral egyetemben. Kolozsvárra hívták tanárnak. Itt alapító tagja lett a Magyar Művészeti Intézetnek, ami 1948 és 1950 között önálló státussal rendelkezett, majd beolvadt a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolába. Az intézet alapító tagjai között találjuk Abo-di Nagy Bélát, Andrásy Zoltánt, Balaskó Nándort, Bene Józsefet, Miklóssy Gábort, Mohy Sándort – hogy csak néhányat említsünk – és Cs. Erdős Tibort, aki most már itt folytatta művészpédagógiai és alkotói tevékenységét. A későbbiekben a Kolozsvári Állami Magyar Színház díszlettervezőjeként

dolgozott közel tíz esztendeig.

Cs. Erdős Tibor rendkívül sokoldalú művész: festő, grafikus, iparművész, díszlettervező egy személyben. Festői és grafikus tevékenysége be egyetlen képzőművészeti irányzatba sem sorolható be. Valamennyi irányzat szellemiségéből, karakterjegyeiből használt fel elemeket, de a természettől soha nem szakadt el. Munkásságát lelki alkatából eredendően mélységes humanizmus, a világ és az ember szeretete jellemzi. A művészet erejével örökíti meg az őt körülvevő világot és annak szépségeit, piedesztálra emelve a maradandó emberi értékeket. Elsődlegesen kiegyensúlyozott formavilág, kompozíciós készség jellemzi alkotásait. Művei az esztétikai élménytől eltekintve információt, történelmet közölnek. Magas fokú technikai igényesség jellemző munkáira.

Az 1940-es kiállításával lépett be a kortárs képzőművészeti életbe. Már kezdetben kerülte a harsány színeket, a színek egymásmellettsége, összhangja kellemes benyomást kelt a szemlélőben. Vörös és fekete, sok okker,

agyagszín, dohányaszín, a szürke gazdag színskálája jelenik meg tájképein és kompozícióin. A vörösek sokféle árnyalata és finomsága Kányádi Sándor fekete-piros című versét idézi fel bennem.

Cs. Erdős Tibor olajképeinek, portréinak, grafikáinak stílusa senkiével sem téveszthető össze. A képsíkról leolvasható a művész kiváló rajztudása, forma- és színérzéke. Képei egyértelműen melegséget sugároznak, ilyen módon helyet követelnek maguknak otthonunk falán. A figurális ábrázolás elkötelezettje, amiben mindenekelőtt a portré izgatja a legjobban. Nagy gyakorlata van a lélekelemző arcképfestésben. Mintegy 150-160 portrét festett. Ennek a hatalmas anyagnak sok darabja található múzeumokban, magángyűjteményekben. Otthona előszobájában a féltve őrzött kincsesládájában több kiváló portré rejtőzködik, arra várva, hogy múzeumok, emlékházak falain, magángyűjteményekben szerezzon örömet a szemlélőnek. Portréi többnyire egy ülésre készültek. Megfestette a Kolozsvári Állami Magyar Színház több színésznének portréját, melyek mint kordokumentumok vonulnak be a művészettörténetbe.

A portré rendkívül igényes műfaj. Az átlagember elsősorban a hasonlatosságot igényli a portréfestőtől. Az avatottabbak szeretnék, ha a róluk festett kép már karakteresebb lenne. Az a portré, amiből hiányzik a lelki világ megjelenítése, rendkívül silány. A jó portré esetében a művész saját lelki világát is kivetíti festés közben. Cs. Erdős Tibor portréi a kiváló rajztudás, a látvány és a mögötte rejlő valóság szerencsés ötvözet. Portréi közelebb visznek kultúránk kimagasló személyiségeihez. Ezekben a portrékban a művész arra vállalkozik, hogy elkerülje a történelmi arcképcsarnokokra jellemző ünnepélyességet. Az ábrázolt személyek tovább élnek közöttünk, közelebb kerülnek a szemlélőhöz. A magyar képzőművészet meglehetősen gazdag olyan művészekben, akiknek életművében a portré

jelentős szerepet tölt be. Cs. Erdős Tibor egyértelműen portréfestőnek vallja magát, saját bevalása szerint mindig is ez a műfaj foglalkoztatta a legjobban, bár a képzőművészet bármely ágában otthonosan mozgott.

Egy kiállításán feltűnt portréival, és megrendelést kapott Alexandru Todea bíboros érsek arcképének megfestésére. Egyike legsikerültebb portréinak, bár valójában minden portréja egyformán súlyos. A kép ma Romániában van, a Görög Katolikus Akadémián.

Otthonának falán többek között látható egy kiváló önarckép, édesanyja portréja, a kincsesládából előkerül még jó néhány kép, köztük Guttman Mihály portréja, bihari táj ihlette kép, csendélet, városképek, műemlékek stb. Megfestette Tőkés László portréját, akivel közeli baráti kapcsolatba került. Tőkés László meghívta Váradra egy egyéni kiállításra, amelyet néhány berettyóújfalui polgár is megnézett, és meghívták egy állandó kiállításra Berettyóújfaluba. Itt egy emlékszóban kap helyet az a 30 munka – tájkép, csendélet, portré, kompozíció –, amelyet a művész szülőfalujának ajándékozott. Az emlékszóba minden valószínűség szerint ez év tavaszára elkészül.

Grafikusként is rendkívül sokoldalú. Gazdag ismeretekkel rendelkezik a fekete-fehér foltok harmóniájáról és súlyáról. Grafikáin sajátos vonalvezetés követhető nyomon. Helyenként nagyvonalú, de van rendkívül finom vonalhálójával kidolgozott képsík is. Meggyőződése, hogy minden képzőművészeti alkotás alapja a jó rajz. Mint érdekességet említem: kevesen tudják, hogy Gy. Szabó Béla nagyon szépen rajzolt. A pályakezdés éveiben Homokvirág című kötetében a tollrajz lehetőségeit követhetjük nyomon. Cs. Erdős Tibor rajzaiban is találkozunk a nyugalmat érzékeltető vonallal, éppúgy mint a dinamikus vonalhálójával, a feszülő erőket sugalmazó vonalvezetéssel, amelyet valójában többnyire alkalmaz. A grafika több ágazatában alkotott

Kalotaszegi falu

maradandót. Minden esetben keresi a művészi önkifejezés lehetőségeit. A látszólag egyszerű képei is továbbgondolkodásra készítetnek. A magasnyomású grafikai eljárások közül a linómetszetet, a mélynyomású eljárásoknál a rézkarcot művelte előszeretettel. Köztudomású, hogy a művészi kifejezéshez nagymértékben hozzájárul az anyag amiben a művész közvetíti elképzeléseit, de mindenképpen a grafikai értékről a jó rajz kezeskedik. Tájképeinek, csendéleteinek mindig akad allegorikus mondanivalója. Már a görögöknél is találkozunk a csendélet műfajával. Példa erre az Apellészről feljegyzett anekdota, mely szerint olyan élethű gyümölcsöket festett, hogy rászálltak a madarak.

Munkásságának külön fejezetét képezi díszlettervezői tevékenysége. 10 évig dolgozott a Kolozsvári Állami Magyar Színház díszlettervezőjeként. Általában egy évben három díszletet tervezett.

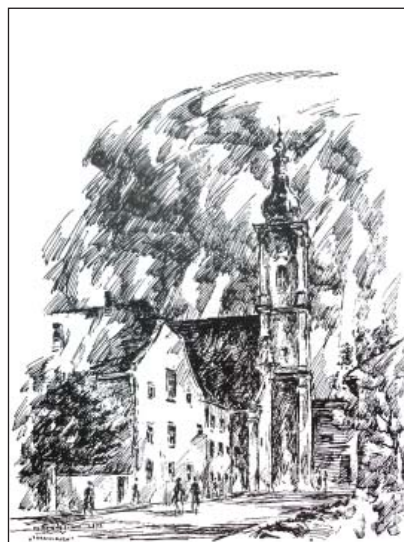
Jelentősek festett, égetett kerámiaképei. Aránylag kisméretű festményeket készít és éget ke-

rámiára, porcelánra. A keretet is saját maga készíti fából, ami kezűességét bizonyítja.

Születésnapja alkalmából a mindannyiunk által tisztelt és szeretett Mesternek kívánunk jó egészséget, és hogy sokáig élvezze még a művészet nyújtotta örömeit!

TAKÁCS GÁBOR

Ferenc-rendi kolostor Kolozsvárt

„A gyűjtés nem lehet öncélú”

A Kallós-Archívum sorozat

2013 decemberében kiadott 20 lemezéről

„A gyűjtés nem lehet öncélú” – szokta mondogatni Kallós Zoltán, avagy ahogyan mi, kolozsvári, erdélyi táncházások szólítjuk: Zoli bácsi. És való igaz! A népi kultúra, a folklór eredendően mindenkié, s a hagyomány felgyűjtött, rögzített alkotásait is közkincsnek tekinthetjük.

Kallós Zoltán munkássága példaértékű mind a folklorisztikai gyűjtések mennyisége és minősége, mind az évtizedek alatt általa összegyűjtött anyag közzététele szempontjából. Gazdag tárgyi gyűjteményének bemutatására és szakszerű tárolására 2010-ben a nevét viselő alapítvány a választói Kallós-küriában létrehozta a Kallós Zoltán Múzeumot és Népművészeti Központot, folklorisztikai gyűjtéseit pedig különböző hangzó és nyomtatott kiadványok formájában folyamatosan publikálta, hogy csak a legfontosabb köteteit említsük: Balladák könyve (1969), Új guzsalyam mellett (1973), Tegnap a Gyimesben jártam (1989), Balladák új könyve (1996), Világszárnya (2003), Elindulék este guzsalyasba... (2004), A gyimesi csángók táncélete és táncai (2005). Sőt, a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének Archívumában tárolt folklorisztikai gyűjtése egy, az intézmény honlapján található digitális adatbázisban (<http://db.zti.hu/kallos/kallos.asp>) az érdeklődők számára ingyen hozzáférhető, hallgatható és le is tölthető!

A 2013. december 12-én a kolozsvári Magyar Főkonzulátus dísztermében bemutatott, 20 lemezből álló sorozat is ennek a hatalmas anyagnak egy része, mondhatni válogatott töredéke. Tulajdonképpen a gyűjtemény nagy része az elmúlt évtizedekben különböző hanghordozókon (bakelit lemezen, szalagos audiokazettákon, CD-lemezeken) már kiadott Kallós-gyűjtések formailag egységesített és kiváló minőségben megjelentetett kiadása. (A kiváló minőség nemcsak a lemezek belső tartalmára, hanem a Könczey Elemér nevével fémjelzett borítók, ismertető füzetecskék grafikai arculatára is vonatkozik.) A sorozatnak csak egy új lemeze van, a Kalotaszegi magyar népzene – Méra címet viselő 15. sorszámú, amelyiken Magyarosi János és Tötszegi Károlyné Kozma Anna Kisó előadásában 35 mérai népdal hallható.

Valamennyi lemez magyar és angol ismertőkkel van ellátva. A gyűjtemény igényességét jelzi, hogy nem egységesített, hanem egy-egy adott lemez anyagát jól ismerő szakemberek szakszövegeit olvashatjuk. Néhány lemez ismertetőjét maga Kallós Zoltán írta. (A kiadványsorozat talán egyetlen szerkesztési hibája: néhány ismertetőszöveg szerzőjének neve nincs feltüntetve.) A lemezekhez

mellékelt kis füzetecskék tartalmazzák az elhangzó szövegeket, valamint az előadók adatait.

A Kallós Zoltán Alapítvány által kiadott Kallós-Archívum sorozat első két lemeze az Idegen földre ne siess és a Búsulni sohasem tudtam... című Kallós Zoltán legkedvesebb dalait tartalmazza a gyűjtő saját előadásában, magyarországi táncházzenészek kíséretében. A harmadik lemeztől kezdődik tulajdonképpen maga az Archívum, azaz a gyűjtések közreadása. A 18 lemez négy tájegység, a Kallós Zoltán életpályáját meghatározó, így általa igen jól ismert Mezőség, Kalotaszeg, Gyimes és Moldva zenei folklórába nyújt betekintést:

3. Mezőségi magyar népzene – Ördöngösfüzes
4. Mezőségi magyar népzene – Mezőkeszű
5. Észak-mezőségi magyar népzene – Visa
6. Kalotaszegi magyar népzene – Magyarlóna
7. Észak-mezőségi magyar népzene – Bonchida – Válaszút
8. Mezőségi magyar népzene – Magyarszovát
9. Mezőségi magyar népzene – Magyarszovát – Buza
10. Mezőségi magyar népzene – Feketelak
11. Mezőségi magyar népzene – Vajdakamarás
12. Mezőségi magyar népzene – Magyarpalatka
13. Mezőségi magyar népzene – Nagysajó
14. Kalotaszegi magyar népzene – Bánffyhunyard
15. Kalotaszegi magyar népzene – Méra
- 16-17. Gyimesvölgyi népzene 1-2.
18. Moldvai magyar népzene
19. Moldvai csángó magyar népballadák
20. Uram, irgalmazz nekünk – moldvai csángó magyar vallásos folklór.

Az így, egyben megjelentetett sorozatnak szerintem három fontos értéke van. Az első a dokumentumérték. Az a népzenei kultúra, amit ez a gyűjtemény őriz, jelenleg már nem egy élő, organikus kultúra. Így fontos kordokumentuma annak az elmúlt évszázadok alatt a 20. századra kiforrott népzenei világnak, ami jellemezte Erdély tradicionális falusi kultúráját. A második a forrásérték. A tudatos hagyományőrzés, a népzenevel gyakorlatban

foglalkozó népzeneészek, táncházzenészek sajnos már csak ilyen felvételekről ismerhetik meg ezt a népzenei kultúrát, így ez a sorozat akár tananyag-nak is tekinthető. (Például a Kallós Alapítvány ez év januárjában Kolozsváron elindított egy népzene-képző tanfolyamot, ahol ez a sorozat remélhetőleg befogadó fülekre talál.) A harmadik pedig a népművészeti érték. A lemezeken éneklő és muzsikáló idősebb és fiatalabb parasztemberek és -asszonyok, cigányzenészek egytől-egyig avatott és igen magas művészi szintű előadói voltak ennek a zenei hagyomány-

nak. S mivel Kallós Zoltán kiváló gyűjtőként bensőségesen ismerte/ismeri ezt a népzenei hagyományt, a jelen válogatott gyűjteményben szebbnél szebb dalokat, gyönyörű muzsikákat hallgathatunk: mondhatni egy-egy falu, vidék népzenei eszenciáját tartalmazzák a lemezek. Egyszóval azok számára is ajánlott, akik nem dokumentumként vagy forrásként, hanem csak hallgatni akarják.

KÖNCZEI CSONGOR

KÖZÉPISKOLAI IRODALMI PÁLYÁZAT

Az Írók Alapítványa, az Írók Szakszervezete, a Sárosvári Tinódi Gimnázium és Sárosvár Város Önkormányzata meghirdeti a 37. Kárpát-medencei Középszkolás Irodalmi Pályázatot, és 2014. április 15-18-án Sárosvár városában megrendezi az irodalmi pályázat táborát.

Pályázni vers, próza és tanulmány kategóriában lehet. Várjuk minden 14-18 év közötti középszkolás diák magyar nyelven írt írásait. Egy-egy pályázat maximális terjedelme műfajonként 15 kéziratoldal lehet, írógéppel, számítógéppel – 14 pontos betűnagysággal – írva, de ebben a terjedelemben kézzel írt, jól olvasható írásokat is elfogadunk. **A benyújtási határidő: 2014. március 16.**

Kérjük, hogy a pályázók postán, egy példányban küldjék el munkáikat, és a borítékra kívül írják rá, hogy melyik kategóriában pályáznak (így: „verspályázat”, „prózapályázat” vagy „irodalmi tanulmány-pályázat”). Tehát, aki pl. két kategóriában pályázik, két borítékban küldje munkáit.

A pályázatokat a következő címre várjuk: **Írók Alapítványa, Budapest, 9. Posta 1450 Budapest – postán maradó.** Fontos: e-mailen beérkező pályamunkákat nem veszünk figyelembe, mivel hitelességük nem biztosítható. Kérünk mindenkit, hogy pályázata belső címlapján tüntesse fel saját nevét, címét, e-mail címét, esetleg telefonszámát, valamint iskolája nevét, címét, e-mail címét és telefonszámát.

A pályázat nem jelíges. Az ötven legjobb pályázat szerzőinek 2014. április 2-ig elküldjük a meghívást az idei sárosvári irodalmi táborba, ahol a műhelymunka során a neves írókból, költőkből álló zsűri tagjai értékelik a pályaműveket, és sor kerül a díjkiosztó ünnepségre is.

A beérkezett írások visszaküldésére, a szokásos nagyszámú pályázatra való tekintettel, nem vállalkozhatunk. A táborban csak a meghívottak részvételét tudjuk biztosítani, számukra a rendezvény díjmentes. Szükség esetén a meghívottak útiköltségét megtérítjük.

A rendezők nevében minden érdekeltnak jó munkát kíván:

Mezey Katalin szervező,
Írók Szakszervezete, Írók Alapítványa,

Budapest, 2014. január 10.

Szász Károly, a reformkor sokoldalú személyisége

(1798–1853)

Mottó: „Emlékek nélkül, nemzetnek híre csak árnyék.”

Vörösmarty Mihály

Az elmúlt év október 25-én volt 160 éve annak, hogy elhunyt id. Szász Károly, a nagyenyedi Bethlen Kollégium tanára, jogtudós és politikus. A feledés hátramezsgyéjéről előkívánckozó példaértékű személyiség egyike a „hajnal embereinek” Berde Mária regényéből. Ma ott tartunk, hogy az egyre silányuló politikai pályán mind kevesebb az élő, legalább megközelítően makulátlan eszménykép az ifjúság előtt. Ritka az olyan politikus, aki közéleti szereplése mellett eredményes szakmai teljesítményt is felmutathat. Id. Szász Károly több területen is maradandót alkotott. Nem kerülte meg a válságos pillanatokot, vállalta szerepét az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban. Élete végén, bujdosóként, majd újból tanárként, súlyos betegen, állandó zaklatásoknak kitéve meghasonlott és már csak nyugalmat keresett.

Egy korhű pillanatkép

Szász Károly villanásnyi bemutatását arra az „idegenre”, John Pagetre (1808-1892) bízjuk, aki egy magyar főrangú asszonnyal, Wesselényi Polixénával kötött házassága révén az erdélyi sors nagyszerű értőjévé, magyarrá és a szabadságharc aktív részvevőjévé vált. Paget 1847-ben nyerte el a magyar állampolgárságot, és tagja volt a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társaságának, a szabadságharc idején angol kapcsolatait is felhasználta a forradalom érdekében. 1849 januárjában részt vett a Nagyenyed feldúlása utáni mentésben. Erdélyi utazásai, ismerkedései során,

a nemzeti ellenállási mozgalom kibontakozása idején Paget János rövid időre Nagyenyedre is eljutott. Ezt vetette papírra id. Szász Károlyról: „Kolozsvárra visszatérőben megálltunk kis időre Nagyenyeden, hogy meglátogassuk Szász professzort, a helybeli nagy protestáns kollégium egyik tanárát, ki mind irodalmi, mind politikai téren Erdély egyik legkiválóbb embere. (...) A professzort könyvei közt találtuk, paszomántos, katonai uniformisra emlékeztető kabátot viselt, igen tekintélyes méretű bajuszt. Ruhája, mint utóbb kiderült, az enyedi kollégium hagyományos öltözéke volt, ott ugyanis a diákok és professorok atillában jártak. (...) Kis ideig beszélgettünk, a professzor ismertette az enyedi kollégium történetét és jelenlegi állapotát, majd felajánlotta, hogy körülvezet az épületben.”

A népszerű újtó tanár

Szász Károly munkásságát enyedi tanárként kezdte, az 1792-ben felállított jogtudományi katedrán. Életpályáján a tanári munka foglalja el a legnagyobb időszakot, hiszen több mint három évtizedet tanított. Először helyettesként, majd rendes jogtanárként dolgozott a Bethlen Főiskolán, végül a matematika-fizika tanszéken. 1822-ben Enyeden megtartotta székfoglaló beszédét.

Tanártársa, Vajda Dániel a következőképpen jellemzi feljegyzéseiben Szász munkáját: „Tanítási előadása oly kedves és vonzó volt, hogy tanítványai nem mulasztottak el csak egy órát is. Hangja szépen csengő és nagy, anélkül, hogy terhére lett volna a hallónak. Közönséges beszéd közben is, de főként tanításkor az egyes szavakat úgy hangoz-

Szász Károly

tatta és nyomta meg, ahol kellett, hogy e sajtóságos és csaknem páratlan beszédmódja már magában is elősegítette az érthetést, de azért a szükséges magyarázatokat sem mellőzte, temérdek sokaság és változatban hozván fel a világosító példákat, melyek mindig találóak, elmések, kedvesek és néha neveltetőik is voltak, de póriasak vagy szemétről szedettek sohasem. Bánásmódja tanítványaival rendkívül szerencsés, hatékony volt. Az ifjúnak becsületérzését tudta ő nagyon ügyesen felébreszteni, nevelni.” Kemény Zsigmond, volt tanítványa emlékbeszédében így összegezi véleményét: „Majd minden enyedi tanuló mintaképe Szász Károly volt”.

Hamar népszerűvé vált a tanulóknak előtt, ami nem mindennapi előadói tehetsége mellett annak is köszönhető, hogy órákon kívül is sokat foglalkozott tanítványaival. Ekkor merült fel egy ifjúsági olvasókör létesítésének gondolata, amely végül 1830-ban alakult meg Enyedi Diákok Olvasó Társulata néven. Ez lényegében a hosszú pályát befutó, máig élő önképzési mozgalom csírája volt az akkor 208 éves kollégiumban.

Akkoriban megindult a régi, kiemelkedő tanári személyiségek nyugalomba vonulása, vagy

haláluk okozta személycseréje a kollégiumban. Az újításokat ellenző, konzervatív szellemű tanárok kerültek a helyükbe. Ezek nem nézték jó szemmel Szász Károly reformszellemű megvalósításait. 1832-ben indul meg a vádaskodások sorozata, ellenfelei a fiatal tanárt a tisztelet hiányával, a tanulók ingerlésével, lázításával, hazaárulással, antiklerikális hírveréssel, az önképzőkörben titkos szabadkőművesi eszmék terjesztésével vádolták. A diákok kiálltak tanáruk mellett. Egy Katona Sándor nevű diák nyilatkozata szerint „nem mi, nem prof. Szász, hanem az idő van Claritástok ellen”. Szász Károlyt az egyházi főtanács kezdetben felmentette a vádak alól, a diákok ellen azonban bűnpert indított, amely „az enyedi diákok jakobinus pere” néven vált ismertté. Az önképzőkör 28 tagját részesítették dorgálásban, kedvezmények megvonásában, sőt szabadságvesztésben és kizárásban. A történetek miatt Szász maga kérte a matematika-fizika tanszékre való áthelyezését.

A jogtudós és pedagógiai szakíró

Szász Károly tudományos tevékenysége az 1831 és 1841 közötti időszakban volt a legtermékenyebb. Az 1831. esztendő története című tanulmánya kortörténeti szempontból kiemelkedő munka. Megjegyzi, hogy „a történetek vezérfonala az 1830. júliusi francia revolúcióból indul ki, s mégis a váratlan kiütött nagy változás méltó nyughatatlanságba hozta az európai kabineteket”. Legfontosabb jogtörténeti munkája a *Silloge tractatum*, amely a leopoldi diploma keletkezéséről, történetéről és alkalmazásáról szól.

Másik jelentős alkotása a „szerzett törvények eredeti kútfejről” szóló akadémiai székfoglaló értekezése (Pest, 1836). Ebben kiderül, hogy a demokratikus, alkotmányos monarchia híve. Ennek gyakorlati kivitelezése az államhatalom strukturális szétválasztása, az emberi szabadságjogok tiszteletben tartása, az erre szolgáló intézmények kiépítése. Mindezt békés, törvényes megoldásokkal képzelte el. Aztán 1849-

ben az egykori „fontolva haladó” a Habsburgok trónfosztását is megszavazta. Tény, hogy a bécsi abszolutizmus elleni erdélyi küzdelemben Szász a legfontosabb jogi szakértőként szerepelt, de jogelméleti szempontból is sikertült újat alkotnia. Valóságos élő könyvtárnak tartották.

Bécsi tartózkodása idején jelentős személyiségekkel tartott fenn kapcsolatot, ami később tudományos tevékenységét is jótékonyan befolyásolta. Megismerkedett például az ifjú Bolyai Jánossal. Kettőjük kapcsolata érdekesen alakult. Új ismerőse a bécsi hadmérnöki akadémia hallgatója volt. A későbbi neves matematikus jegyzeteiben így örököltette meg ismeretségüket: „Az akadémian létemkor Szász Károllyal gyakran társalogni beszélgettünk, inkább könnyűszerűleg, minthogy alaposan s apróra véve sokat találtunk volna nekem hön és hösön kedvelt tárgyamról. Egyszer s lelelőbb ő említette meg az eszmét, amit én alaposan kifejtvén szilárd épületet raktam rá.” Ez az eszme – Bolyai szavai szerint – „az euklideszi XI. axióma okmutatványa, vagyis inkább megbizonyíthatása”. Ösztönösen sejtették mind a ketten a megoldás módját, de akkor nem jutottak tovább. 1820-ban Szász elhagyta Bécset, és megegyeztek Bolyaival, hogy ha a megkezdett együttes vizsgálódásban valamelyikük valamikor célt érne, az érdem közös legyen. Nos, ez utóbbi Bolyainak jutott, aki nem feledkezett meg a Szásszal történt gyümölcsöző beszélgetéseikről.

Tanári székfoglaló beszédében a magyar nyelv használatát elsőrangú feladatának tekintette a kozmopolita hatásokkal szemben. Pedagógiai elvei a mai napig megszívlelendők. Károsnak tartotta a túlzott követelményeket, az enciklopédizmusra törekvést. Fellépett a magoltatás ellen. Az „akadozva felelők” mellett érvelt, akik az értelmet keresik a tanulásban. Érvelése szerint a szakosodással társadalmi igényt kell kielégíteni, hiszen több szaktanár jobban és elmélyültebben taníthat egy osztályt, mint egyetlen tanító.

1839-ben Parthenon címmel főiskolai kurzusokat valamint középiskolai tankönyveket írt, amelyeknek célja az egyelvű és egyszellemű oktatás megvalósítása. A tudomány akkori fontosabb eredményeit felölelő vállalkozást hatkötetnyire tervezte. A bevezető tanulmányban egy új természettudományos felfogást hirdetett: „Minden, ami a természetben emberi tudás tárgya, változhatatlan törvényeknek hódol”. A róla szóló átfogó könyvben Turnovszky és Kiss így jellemzi kurzusait: „Színvonaluk emelkedettsége, előadási módjuk világossága, szabatosága magas didaktikai értékről tanúskodik”.

Az 1841-ben megjelent az *Oskoláról* című tanulmányában (cikksorozatában) kifejti, hogy az iskoláztatás elsődleges célja az életre nevelés. Szerinte a népművelés csak szervezett iskolahálózat kiépítésével lehetséges, amelynek első s mindeddig elhanyagolt láncszeme a kisdedová, mert ez készíti elő a későbbi nevelői hatások számára a talajt. Ki akarta szorítani az elavult nevelési módszereket és a latint mint tanítási nyelvet.

Magyar nyelvtudomány című könyvét sok kritika érte, de akadt pozitív méltatás is. Kemény Zsigmond megállapítja, hogy Szász magyar nyelvtana „sajátságos felfogású és eredeti eszmékben gazdag mű”.

Egy kisebb, enyedi tanár korábban írt matematikai könyvében azt írta: „Elsőrangú egyenletek föloldásának új kezelési módszere, akárhány ismeretlenre nézve”. Evvel próbálta segíteni a matematika jobb megértését. A logikai részt Szász a „matematika nyelvtanának” nevezte.

A politikus

Gazdag tanári, alkotói tevékenysége közepette is fel-felvilan benne a politikusi alkat. Weselényi Miklóssal még diákkorában ismerkedett meg és politikai célkitűzéseivel azonosult. A fokozódó szembenállás közepette az alkotmányosság mellett és az abszolutizmus ellen tette le a voksát. Az 1834. évi országgyűlésen id. Szász Károly Vizakna követe-

ként vett részt. Jogi tudása miatt rövidesen nélkülözhetetlenné vált, és felajánlották neki a kolozsvári konzisztoriumi (egyház-tanácsi) titkári állást, azért, hogy állandóan Kolozsváron lehessen. A gazdag enyedi tanári juttatások ellensúlyozására fizetékülönbséget is felajánlottak számára, de a diéta felozlatása e terveket szertefoszlatta.

Az 1848. március 15-i események hatására az enyedi emberek 19-én Szász Károly lakásán gyülekeztek. Népgyűlés összehívását határozzák el, ahol kifejeződik akaratauk az országgyűlés összehívására és az Unióhoz való csatlakozásra. Az első szabad országgyűlésben újra jelen volt, ezúttal is Vizakna képviselőjeként. Felszólalásaiban a „népelemre” alapozott politikát támogatta, és ellenezte az arisztokratikus szervezetek megtartását. Javasolta, hogy a felállítandó hadsereg román ezredeinél a tisztek ne csak magyarul, hanem románul is tudjanak. Támogatta az erdélyi románok nemzeti jogainak elismerését. Ebben a kérdésben egy külön megbeszélésen egyedül maradt nézetével, amely azonban

a történelem tanúsága szerint a legelőremutatóbbnak bizonyult.

Az első felelős magyar kormány id. Szász Károlyt Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter mellé államtitkárnak nevezte ki. A miniszter távozásával ő vezette tovább a minisztériumot. A tervezett iskolai reformok kapcsán anyanyelvű iskolát akart állami támogatással minden községnek, majd középiskola-reformot a szaktanítás rendszerével és szabad universitást. Vitába keveredett a jogait féltő katolikus egyházzal. A kormányzat felbomlása és az önvédelmi háború miatt az iskolareformot már nem sikerült bevezetni. Fia, dr. Szász Károly püspök érdekes naplójegyzeteiben olvasható: „Egy honvéd naplójegyzetei címmel azokat a szakaszokat adtam ki, amelyek boldogult édesapámnak 1849-i katonai szereplésére vonatkoznak, káplárként történő bevonulásától addig, míg mint bujdosó honvédtiszt, sok viszontagság után a tiszaroffi Borbély családnál talált menedéket.”

Id. Szász Károlyt Marosvásárhelyen érte a halál, amit a nyugdíjas Bolyai Farkas ezekkel a szavakkal

közölt tanítványaival: „Megnémult a harminckilenc évig fáradhatatlanul tanító nyelv, mely a természet örök igazságait oly elragadón s oly kristálytisztaságban hirdeté”.

Id. Szász Károly életének kronológiája

1798-ban született a dél-erdélyi Vizaknán székely eredetű szülőktől. Édesapja, Szász Károly királybíró, művelt ember, aki fia taníttatásáról messzemenően gondoskodott.

1805–1813: nyolc évig tanult a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban, Erdély akkori vezető iskolájában. 1811-ben bölcséleti tanfolyamot hallgatott a főiskolai tagozaton.

1813: a Kolozsvári Katolikus Líceum jogi tanfolyama után jogi vizsgát, majd 1816-ban ügyvédi vizsgát tett Marosvásárhelyen.

1817: csaknem egykorú növendékeivel Bécsbe ment tanulmányútra, ahol megismerkedett Bolyai Jánossal.

1820: a marosvásárhelyi királyi táblánál írnokként dolgozott.

1821: 23 éves korában meghívják Nagyenyedre a jogi katedrára.

1825. augusztus 15-én nősült. Felesége a kolozsvári Münstermann Franciska, akinek apja osztrák, anyja délnémet volt, de miután szüleit korán elvesztette, a kolozsvári Gyórfi család vette magához és magyarként nevelte fel. A Szász családban kilenc gyermek született, hat érte meg a felnőttkort.

1833-34: a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagjává avatta.

1834-35: Alsó-Fehér vármegye táblabírója, szülővárosa, Vizakna díszpolgára, országgyűlési követ.

1848: ismét Vizakna követe az első nemzetgyűlésben. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára.

1849: a szabadságharcban vállalt szerepéért halálra ítélték, bujdosott, de később több társával együtt kegyelmet kapott.

1850: az erdélyi főegyháztanács visszahelyezte tanári állásába.

1853: másfél évig tanított helyettesként Marosvásárhelyen, majd munkáját egészségi állapota miatt félbeszakította. Ugyanezen év októberében hunyt el.

Európa elrablása

A titokzatos Árpád-kori szentély és az akadémikus pap

Újabb adalékok Magyarvista művelődéstörténetéhez

Újabb építészeti és írásbeli adalékokkal gazdagodott Magyarvista művelődéstörténete. Az Árpád-kori templomáról híres, kőfaragók és gazdálkodók lakta kalotaszegi falu az anyaországból Erdélybe, ezen belül Székelyföldre látogató, illetve az onnan hazafelé tartó turisták egyik kedvenc helyévé vált, ami egyfelől Árpád-kori templomának, másfelől a helyi népviseletnek köszönhető. Jeles napokon ugyanis enyhe túlzással a falu apraja-nagyja felölti hagyományos ünnepi gúnyját, amelynek megörökítésére még a távoli Japánból is gyakran érkeznek fényképészek, néprajzosok, illetve általában a szép iránt érdeklődők. A Kalotaszeg legcifrábbként számon tartott falujában ma is sok cifraszobában őrzik a nemzedékről nemzedékre örökölt, ruhákban, festett bútorokban és edényekben (tálakban) megtestesülő mintakincset, ezeket a szobákat is gyakran látogatják a vendégek.

A falu központjában kiemelkedő dombtetőn álló Árpád-kori templom, valamint a 18. század derekán készült, eredetileg zsindelellyel, ma égetett cseréppel fedett harangláb is igen vonzó. A fából ácsolt haranglábban található kisebbik harangot Mátyás király, az IHUS NAR (Názáreti Jézus - B. L.) feliratú nagyobbbat 1784-ben Geréb László püspök adományozta a falunak. A templomban olyan ritkaságok láthatók, mint például az 1900-as évek elején feltárt, később bemeszelt, majd az utóbbi években ismét feltárt, Jézus csodáit és a szentek életét bemutató középkori freskók. Nem kevésbé értékes és érdeklődésre számot tartó az a papi pad (Mózes szék), amelyet szintén Mátyás király korából származtatnak, valamint a régi szentély bordás boltozatának a kulcskövébe vésett, az akkori feljavítás idejét jelölő 1498-as évszám. Ugyanakkor ritkaságszámba megy a Gyulai Asztalos János által 1699-ben

készített nyugati karzat, az Um-ling Lőrinc és fiai által az 1765-ben készített déli bejárati ajtó, a szintén általuk készített úrasztala, a szószék, a padok és a festett kazettás mennyezet, az énekek számát hirdető tábla és az 1825-ben vásárolt kicsi orgona.

Az elmúlt év végén újabb leletek kerültek elő Magyarvistában. Ezekre akkor bukkantak rá, amikor november utolsó harmadában, illetve december elején a teljes restaurálás első lépéseként szakemberek bevonásával és a Teleki László Alapítvány támogatásával a műemlék templom körül kutatógödörket ástak. A falakon ugyanis néhány éve repedések és felázások jelentek meg, ezek okát keresendő ástak, vízlevezető csöveket és vízálló szigetelést helyeztek el. Az Erdélyi Református Egyházkerület pályázati forrásaiból elkezdett munkálatok során a templom északkeleti sarkán egy félkörív záródású Árpád-kori szentély alapjaira bukkantak. Ennek építését az ásatásokat vezető Csók Zsolt régész a 13-14. századra teszi, ami megerősíteni látszik a feltevést, miszerint az 1280 körül épült istenházát az 1241-1242. évi első tatárjárás-kor elpusztult Szent István-kori templom alapjaira húzták fel. A szakember szerint igen nagy a valószínűsége annak, hogy a mai alatt egy Szent István korabeli, 11. századi templom, illetve annak maradványa is létezik. És akkor hadd tegyek hozzá ehhez még egy adalékot: Daróczi Ferenc néhai magyarvistai református lelkész és esperes gépírásos egyháztörténeti összefoglalója (A vistai ref. egyházközség múltjára vonatkozó adatok és tovább folytatandó feljegyzések) 2. oldalán ez áll: „(...) 1911-ben Budapestről a Magyar Műemlékek Bizottságától itt járt Sztiehló Ottó mérnök úr és előttem úgy nyilatkozott, hogy a templom hajója III. Béla király idejében épült. Megállapíthatónak mondta ezt a nyugati ajtó és a

három külső szeglet tetején levő, úgynevezett kváderkő stíljéből. 1922-ben a Román Műemlékek Bizottságától is künn voltak s a bizottság vezetője, Roska Márton úr pontosan ugyanazt mondta, hogy III. Béla király idejéből való (1173-1196). Ez a két, egymástól teljesen független szakvélemény és kormegállapítás nem egyezik a Kelemen [Lajos] tanár úr elméletével, de azonosságuk igen felűnő és meggondolkoztató. (...)” Ezzel a toldalékkal csak jelezni szeretném: elképzelhető, hogy nem járnak messze a valóságtól azok a szakemberek, akik a ma ismertnél korábbra teszik, vagy valószínűsítik a magyarvistai templom létezését.

Szintén a novemberi-decemberi ásatások során az északi, illetve déli falak mentén három sírra is rábukkantak. Mivel azonban ezekben a temetkezés idejére vonatkozó semmilyen tárgyat nem találtak, a sírok korát nem lehetett megállapítani. A csontokat összegyűjtötték és papi áldással, illetve imával visszahelyezték nyughelyükre. Találtak egy ún. időkapszulát is. A légmentesen lezárt üvegben lelt cédula azt adja hírül, hogy 1962. június 20-án Szallós Kis Ferenc tiszteletes, Szallós István Király kurátor és Kovács Márton harangozó vilámhárítót szereltek a templomra, amelynek földelését a hajó északkeleti sarkában helyezték el, s ekkor ők is sírokra bukkantak, amelyeket Szallós Kiss Ferenc elődje, Daróczi Ferenc tiszteletes és Székely János tanító még 1935-ben feltárt. A csontokat 1935-ben és 1962-ben is gondosan visszahelyezték.

A mostani ásatások tehát nem az elsők Magyarvistában. Sőt, a templom északkeleti sarkában levő Árpád-kori szentélymaradványt sem most találták meg először! Hiszen az 1962. júniusi időkapszula céduláján említett 1935-ös kutatás során nem csak a tömör feljegyzésben említett sí-

A 2013. novemberi ásátások során feltárt falmaradvány Árpád-kori szentély létezését valószínűsíti. A szerző felvétele.

rokat, hanem a most feltárt szentélymaradványt is megtalálták. Erről említett munkája 2-3. oldalán Daróczi Ferenc számol be, íme: „(...) Székely János állami iskolai igazgató-tanító, akit főként az ősrégészet, de általában minden régészeti kérdés igen érdekel, a szentély északi oldalán, a sekrestye fundamentumát meg akarta keresni, s miközben ez után ásott, nagyon érdekes másik fundamentumra is ráakadt. A szentély nyugati sarkától kezdődőleg egy 60 cm széles, félköríves fundamentum van, amelyiknek a faltól számított sugara 1,90 m, tehát a félkörív másik vége a kiindulási ponttól 3,80 méter távolságban ér a szentély falához. Ennek a félköríves fundamentumnak a belső területét egészen kitakarította, sok embercsont, köztük koponyacsont került ki, az eredeti szentély kő és vakolat törmelékével volt tele. A kődarabok közt volt egy rongált kőablakfél is és több olyan darab, amin látszott a faragás nyoma. Innen került ki több olyan vakolatdarab, amin látszottak az előző szentély falán volt freskók nyomai. Egy egész kicsi ezüstpénzecske is került ki a törmelék közül, amit Kalotaszegi Múzeumokba vitt el Kós Károly e[gyház]m[egye]i főgondnok úr.

Hogy ennek a fundamentumnak csontkamra (ossarium) rendelkezése lett volna, nem merete egyetlen tudósunk sem határozottan állítani, csak feltételezik. (Az ossariumokba gyűjtötték össze időnként a cinteremből kiásott csontokat). A csontokat egy csomóba visszahelyeztük s melléjük üvegbe zártan megírtuk, hogy kik dolgoztak ott. A 60 cm széles félkörív külső szélétől számítva 80 cm-re van a 80 cm széles sekrestyefal alapja. (...)”

A 2013. novemberi munkálatok emlékeztetőjéül a régi idő-kapszula cédulájával, valamint a templom alaprajzaival együtt újabb üzenetet helyeztek el a földben, az új cédulára ezt írták: „Emlékeztető II. 2013. november 20. és 30. között a templom fala mellett felfedtük a betonjárdát. Hat kutatógödröt ástunk azért, hogy megállapítsuk, miért repedtek meg a templom falai. Több emberi csontot találtunk (lásd I. Emlékeztető), amit gondosan visszahelyeztünk, mindegyiket a maga helyébre. Kelt 2013. november 27. Felházi Zoltán lelkész.”

December végén a templom felázott külső falrészéről verték le a vakolatot, hogy a sok évszázados kövek kiszáradhassanak. Ekkor az északi oldalon két, a mai szószerék

két oldalán álló, félkörív záródású ajtókeretre bukkantak, ezek származása is tisztázásra vár.

S hogy Magyarvista művelődéstörténete tovább gazdagodjék, az elmúlt év végén a néhai magyarvistai lelkész, Daróczi Ferenc unokája, a Zilahon élő özv. Lakó Józsefné Hegyi Éva nyugalmazott muzeológus, régész bocsátott rendelkezésünkre egy érdekes feljegyzést nagyapja hagyatékából. A néhány oldalnyi irat Magyarvistának nem az építészeti hagyatékával, hanem Tatai A. K. Jánossal (1691?-1754), egykori papjával kapcsolatos. Szerzője, Herepei János sok forrásra hivatkozva állította össze a 18. században élt és utolsó éveiben Magyarvistában szolgáló, ott elhunyt Tatai A. K. János életét, összefoglalóját pedig a helyi református egyházközség történetének adalékként ezekkel a sorokkal ajánlotta a faluban akkor szolgáló Daróczi Ferencnek: „Kérem kedves jó Ferenc bátyámat, fogadja ezt a kis adatgyűjteményt olyan szívesen, mint amilyen szeretettel én gyűjtöttem az általa megírt vistai egyházközség története számára. K[olozsvár], 1935. VIII. 14. H[erepei] János”.

Az alábbiakban Herepei János feljegyzése olvasható:

„Tatai A. K. János vistai akadémikus pap vázlatos élettörténete (...)”

Született 1691 körül valószínűleg Erdélyben.

Tanult Kolozsvárt, ahol 1710 körül írta alá az iskola törvényeit a szokásos vizsga letétele után. (Tehát később ment iskolába, minthogy a subscriptio a 16. életév körül szokott megtörténni.)

Felsőbb évfolyamra jutván alumnumot nyert, ami nem csak szegénysége, de jó tanuló volta mellett is bizonyíték. Itt tanárai voltak: Zilahi Sebes András, majd Baczoni Incze Máté és Szathmár-Németi Sámuel.

1716. évből a Rudimentaria (vagyis alólról számítva a második osztály) köztanítója (praeceptor) volt.

1716. XII. 7-én meghalt Bogdányi Mihályné Jenei Annának,

Baczoni Máté kolozsvári prof. Anyósának temetésére több tár-sával együtt maga is verset írt. A tizenhat soros, rimes magyar vers még ugyanabban az évben nyomtatásban is megjelent az egyleveles eulogium-nyomatványon.

1716 után kollégiumi adses-sornak választották meg.

1718 körül Bánffyhunyadra vitték rektornak, miután a kollé-giumból kibúcsúzott. Innen meg Zentelkére ment papnak, ahol 1722-ig maradhatott.

Ezután tanulmányai folytatá-sára külföldre ment, miután itt-hon a nyilvános disputációnak (vizsgának) eleget tett.

1723. II. 7-én az Odera melletti Frankfurtban találjuk, ahol Goezi-us: Papatus Irrationalis c. könyvét 3 brandenburgi félgarasért meg-vásárolta az ottani egyetemen tanuló felsőőri Őri Pétertől [va-lószínűleg a későbbi sajoszent-péteri (Borsod vm.) esperestől, felsőőri Őri Fülep Gábor Tiszán-inneni püspök apjától] kölcsön-vett pénzen.

Minthogy azonban 1723 au-gusztusában az Odera melletti Frankfurtban tartózkodó Pataki Sámuel orvosnövendék naplójában nem említi Tatai nevét az ott talált magyarok közt: bizo-nyosra vehető, hogy Tatai ebben az évben utazgatással töltve ide-jét, Frankfurtban állandóan nem tartózkodott, amit bizonyít az is, hogy 1724. I. 27-én iratkozott be az Odera melletti Frankfurt egye-temére, bizonyosan a teológiai szakra.

Frankfurtban leírta a már ismeretlen Antiquitates c. kézirat-gyűjteményét. Ezután azonban ebben a városban nem sokáig tartózkodva Németalföld felé vet-te útját.

1724. V. 10-én iratkozott be a magyar diákok által igen látoga-tott franekerai egyetemre, ahol ingyen ebédet és vacsorát, vagy az ezt megváltó naponkénti 8 ga-rast (stübert) élvezhette a friesiai státusok kegyes alapítványából.

Franekerában 1725. V. 19-én be-fejezte egy kisebb, 48 lapoldal terjedelmű munka másolását. E theo-lógiai mű szerzője Capellus Lajos.

1725. V. 20-án 3 lapoldal terje-delemben másolt le a dortrehti zsinat irataiból.

1725. V. 21 – VII. 22-ig 507 ne-gyedréte lapoldal terjedelmű theo-lógiai művet írt, illetve másolt le. E munka fejezetének címei: Az Istenről, A Szent Háromságról, Krisztus Istenségéről stb.

E három latin nyelvű kéziratot valószínűleg még Franekerában költette egybe, mint ahogy – fel-jegyzése szerint – ugyanitt köt-tette be az »Antiquitates« c. kéz-iratgyűjteményét is. Valószínűleg ugyanitt írta le a Symbolica The-ologiát is, amely azonban kötet-lenül maradt. Külföldön léte alatt több neves munkát szerzett meg.

Valószínűleg 1726-ban tért haza. És így négy évig tanulván az akadémiákon, akkora tudást volt alkalma elsajátítani, ami ily hosszú időre ekkor már kevés teológusnak adatott meg.

Megérkezése után jelentkez-nie kellett püspökénél, az Enye-den lakó M. Vásárhelyi Istvánnál. Itthon először a kolozsi papságot nyerte el.

1734. IV. 20-án kötelezvényt írt a kolozsi egyházközség számá-ra, amely szerint a katolikusok által elvett quarta helyett nyert fizetésjavításáról arra az esetre lemondását ígéri, mihelyt a quar-ta-járandóságot sikerül visszazere-zniök.

1735-ben is még Kolozson említetik.

1741. júniusban már mint kalo-taszentkirályi (-zentelki) »minisz-ter« írja alá a Mária Teréziának fo-gadott homárgiális eskükönyvét.

1746-ban már mint damosi pa-pot említik.

1749. február 24-én Damo-son született feleségének, Kan-nás Jutkának fiúgyermeké, akit ugyanazon év III. 19-én Damo-son Cassander névre megkeresz-telt Hunyadi Sz. Márton [ki 1741 évben gyerőmonostori, 1745-ben magyarvalkói, 1751 körül bur-jánosóbudai (Bodonkút), 1782-ben nyárszói pap volt].

1749. IX. 24. Damoson végren-delkezik a kéziratái és könyvei felől, valószínűleg mert ekkor gyengének érezte magát (már t.

ha a »moribundus« szót »haldok-lónak« és nem költői értelemben »halandónak« magyarázzuk). Így tehát a bekötött teológiai kézira-tait, valamint az »Antiquitates«-t s a Symbolica Theológiát, azután meg Stockius Christianus, Bi-dembach Felix, De Linda Lucas neves tudósok nyomtatott műve-it kiskorú Lázár fiának hagyta, ha tanul, ha pedig nem szeretné a tudományt, úgy azé a gyermekéi legyenek, aki tanulni fog.

Élete vége felé a vistai papi állo-mást fogadta el, ahol 1754. május 23-án 63 éves korában meghalt.

Eltemették a vistai templom cintermében, a templomtól dél-re. Sírjából ma már majdnem semmi sem maradt meg, mert azon keresztül most mély út ve-zet. Sírköve ma kevéssé előredült és kopottas.

Halála után, vagy mert Lázár fia nem tanult tovább, vagy mert szükség volt a pénzre, valószí-nűleg az özvegy még abban az évben behozta a könyveknek ta-lán nagyobb részét Kolozsvárra, eladás céljából. Így jutott az egy-kötetbe kötött teológiai gyűjte-mény 1754-ben Csomós János, a későbbi dési pap tulajdonába, aki 1768-ban elhalálozván, testvérbá-tyja, Csomós Mihály, a kolozsvári ref. kollégium jogi professzora révén kerülhetett a kéziratgyűjte-mény a koll. Nagykönyvtárának tulajdonába.

Tatainak Lázár nevű fiára vonatkozólag semmi adat nem került elő a kollégium levéltá-rából (de Csomós János biblia-idézetéből következtetve nem lehetett apjának méltó fia, s így nem is tanult). Ellenben Sándor (Alexander) nevű fia (vajon nem azonos-e Cassanderrel?) 1769. IV. 27-én a kollégiumban subscri-bált. Majd tanulása végeztével a kollégiumból való eltávozásakor – szokás szerint – mint a koll. Alumnusa, könyvet ajándékozott a könyvtárnak. Ez a könyv pedig az apjáról reámaradt Goerizus: Papatus Irrationalis c. művecske. 1776. évben búcsúzhatótt ki a kol-légiumból, honnan Viskre ment rektornak. (Vajon nem elírása-e az egykorú bejegyzőnek: Vista

helyett?) Majd 1781-ben tőtöri, 1782-ben szelecskei (Szolnok-Doboka vm. monográfiája, VI. k., 304. l.), 1783-ban kidei, 1797-ben pedig kolozsborsai pappá lett.

K. 1935. VIII. 12. H. J.”

Herepei János 1935 nyarán még látta Tatai A. K. János sírkövét. Erről ezt jegyezte fel: „Ma-

gyarvistában a cinteremben, a templom déli oldalán mészkőből faragott hasábos, ereszes sírkő. Előredült és kopottas. Keleti lapján eresz peremén: EMLÉKEZETNEK KÖVE. Alatta: ITT NYUGSZIK AZ ÚRBAN BOLDOGUL KIMŰLT TISZTELETES TATAI IÁNO(S) (T)ES(T)E KI IS ÉLT(63)

(ES)ZTENDŐT MEG(HOL)LT A(NN)O 1754 DIE (2)3 MAJI”.

Tatai A. K. János sírhelyét nem sikerült azonosítanom, sírkövét viszont a templomfeljáró támfalának felső szakaszába illesztették be 1977-ben, ma is ott látható.

BENKŐ LEVENTE

Az orgonák használata az erdélyi reformátusoknál

Az orgonák használatának kérdése a 16-18. században igen ellentmondásos az erdélyi reformátusoknál. Az ellentmondásosság a reformációig nyúlik vissza, amikor az új teológiai alapvetések nemcsak a dogmatikát, hanem a hangszerek templomi használatának kérdését is újraértelmezték.

Az orgona használatának kérdése a 12-13. századtól a reformáció koráig nem volt vita tárgya (1287-ben Milánóban még vitakoztak annak templomi létjogosultságáról, de mint egyetlen liturgiai hangszert, megengedték templomi használatát), sőt az orgonaépítéssel a virágkorát élte a reneszánsz idején. Erre a virágzásra dérként hatott a reformáció. Míg a római katolikusoknál már rég nem kérdés az orgona használata, addig a reformátorok sokszor központi kérdéssé nagyítják, s nemcsak a római

katolikusoktól szakadnak el e tekintetben, hanem egymástól is.

Luther Márton kedvelte a zenét, és ennek többször hangot is adott. Közismert gondolata: a nemes zene (ének) az Isten beszéde után a legnagyobb kincs a földön. 1526-ban a Deutsche Messében azt fogalmazza meg, hogy az az Isten akarata, hogy az ő igéjét az embernek szükséges olvasni, énekelni, prédikálni, írni és verselni, és ahol ezt elősegíti és támogatja, ott hagyni kell, hogy a harang csengőzzen, és minden orgona sípoljon, és minden csengő csengessen. Ezek után nem csoda, ha a Wittenbergi Teológiai Fakultás 1597-ben kijelentette: „ami [...] az orgonát illeti, az isteni iratokból meg vagyunk győződve, hogy Istent hangszerekkel is dicsérik [...] A hangszeres zene [...] Istennek olyan ajándéka, amely képes arra, hogy az embernek kedélyét megváltoztassa”. Ennek egyetlen feltétele volt az, hogy olyan egyházi énekeket kell az orgonán játszani, amelyeket Isten dicsőítésére írtak. Az orgona ezenfelül bizonyos liturgikus csendet kell kitöltöjön, amely csend alatt a gonosz „betörhet” az istentiszteletre.

Kálvin János már ennél radikálisabb álláspontot képviselt. Szerinte a zene Isten ajándéka, s így annak öncélú felhasználása bűn. A hangszerek használata ezért tiltott az istentiszteleten, mert a hangszerek ezt az öncélúságot segítik elő, hiszen az emberi természet olyan, hogy mindenre inkább figyel, mint Isten igéjére. Az éneklés azonban ajánlott, mert bizonyágtétel, dicséret, intő jel a bűnnel szemben, gyógyító a kísértésekben, a megszentelődés segítője. A legalkalmasabb műfaj a gyülekezeti éneklésben a zsoltáreneklés, de nem zárt ki más gyülekezeti éneket sem. Az instrumentális zene így nem talált otthonra Genfben, s a St. Pierre katedrálisban is csak 1756-ban szólalt meg először orgona.

A zürichi reformátor, Ulrich Zwingli még radikálisabb álláspontot képviselt. Bár a három reformátor közül ő volt zeneileg a legképzettebb, mégis az istentiszteleti rendből teljesen száműzte az éneket, a zenét: 1525-ben eltávolította a zürichi Grossmünsterből a karénekeskönyveket, 1529-ben pedig lebontatta az orgonákat. Hatása igen nagy volt, hi-

Mezőbodon, református templom, építette Bodor Péter 1846-ban

Kőrös-szentmárton, református templom, épült talán 1782-ben

szen a Grossmünsterben a reformáció után csak 1876-ban építettek először orgonát, s azt is hasonló harcok árán, mint a római katolikus egyházban a kora középkorban.

Természetesen a magyar reformáció is magáévá tette ezeket a nézeteket, s ha nem is ennyire éles elentétekkel, de a felfogásbeli különbségek a református egyházban is megmutatkoztak. Az 1567-es Debreceni Hitvallás Zwinglihez közeli állásponton van: „az Antikrisztus táncoltató miséjéhez alkalmazott hangszereket pedig, a képekkel együtt, kihányjuk, mivel azoknak semmi hasznok nincsen az egyházban, sőt jelei és alkalmi a bálványozásnak”. Az erdélyiek némiképp pozitívabban viszonyultak az orgonához, s bár többször nemtetszésüknek adtak hangot az orgonával kapcsolatosan, és ez gyakran helyi szinten tettelegességre is vezetett (Kolozsváron 1565-ben a Szent Mihály templomból eltávolították az orgonát), arra nincs írásos emlék, hogy teljesen kitiltották volna a hangszert a templomokból. Az biztos, hogy az egyházi vezetés nem nézte jó szemmel az orgona templomi használatát, és sok templomban le is szertelték azokat.

Az orgonával kapcsolatos ellenérzések nem lanyhultak, bár az országban igen elterjedt már más felekezeteknél az orgona, s maga Bethlen Gábor sem idegenkedett tőle. 1626 karácsonyát Lőcsén töltötte és a Szent Jakab templomban vett részt a karácsonyi istentiszteleten. Akkor csodálhatta meg az éppen elkészült új orgonát is, melyet Hans Hummel krakkói orgonaépítő többedmagával 1624-ben fejezett be. 1628-ban levelezésbe is kezdett a lőcsei tanáccsal, hogy az ottani orgona készítőit Gyulafehérvárra hozathassa egy új orgona elkészítésére. A megállapodás végül nem jött létre, s a fehérvári orgonát 1629-ben más mesterektől rendelte meg. Az év novemberében bekövetkezett halála miatt nem érthette meg az orgona befejezését. Egyébként ezért az „eretnekszagú műpártolásért” többen „szimulá-

lással”, a katolikusok felé kacsintgatással vádolták. Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin az orgonaellenes egyházi vezetőknek engedve 1630-ban leszereltette a gyulafehérvári székesegyház félkész orgonáját, és a szebeni lutheránusoknak ajándékozta. Geleji Katona István (1633-tól erdélyi püspök) az 1636-ban megjelent Öreg Graduál előszavában elmarasztalóan nyilatkozik az orgonáról: „ha az újtestamentumi ecclesia hétszáz esztendőök alatt [...] az orgonának bőgések [...] nélkül ellehetett, most immár annál inkább ellehet. [...] Jobb volna azért azokat a nagytömlő furulyákat és sok süvöltőjű fúvókat, ahol vagynak is, a templomokból kihányni és a kovácsok műhelyében adni” – idézi Dávid István Műemlék orgonák Erdélyben című könyvében (Kolozsvár, 1996).

A 18. században minden ellenzés mellett az erdélyi reformátusokat is elérte az orgonaépítés divatja, s több egyházközségben (egyelőre a tehetősebb vagy patrónusok támogatta gyülekezetekben) a század közepe után nem sokkal már állt az új vagy vásárolt orgona (Köpec 1756, Kézdivásárhely 1757, Erdőfüle 1760). 1758-ban Borosnyai Lukács János püspök így panaszkodott: „Másszor is mondtam, élő s építő orgonákat, jó papokat alig tarthatnak ekléziáink, s némellyik koldul temploma tornya reparatiojára [javítására] (mint a sepsiszentgyörgyi) s orgonát s orgonistát tart. Mit épít a sok illiteratus [írastudatlan] ember között az a zengés, mellyel az értelmes éneklésnek hallását is előlik a tudatlan

Dés, református templom, építette Angster József 1905-ben

Csomafája, református templom, építője és eredete ismeretlen

községben. Olyan helyekre való az orgona, ahol mindenik hallgatónak könyv van a kezében, s érti s tudja az éneklésnek argumentumát” [módját]. Az 1761-es bögyözi zsinaton azt fájlalják, hogy „az újságokon kapdosó emberi elme, amelynek álma sem édes, míg ő is meg nem szerzi azt, amit másoktól látott, ha szintén azzal több kárt teszen is, mint hasznót, a Háromszéki egyházi Communitasban [közösségben] az orgonával való éneklést egy eklézsia propria auctoritate introducálván [önhatalmúlag bevezetvén] más eklézsiákat is megigézett, és már mind a négy tractusokban [egyházmegyékben] az orgonák szaporodni kezdettenek”. A század folyamán úgy elterjedt az orgona használata a székelyföldi reformátusoknál, hogy a zsinat már nem tehetett egyebet, minthogy a „törvényen kívüli” állapotot szabályozta, s ha nem is tilthatta be, de legalább megnehezítette a hangszerek beszerzését. Így, ha egy egyházközség orgonát akart építeni, nem volt szabad azt az egyház kasszájából finanszíroznia, hanem arra külön gyűjtést kellett szerveznie. Nem lehetett az orgonálni nem tudó iskolamestereket állásuktól megfosztani, hanem külön organistát kellett alkalmazni. Azt a zsinat is tudta, hogy az orgona „igen könnyen bomló s romló muzsika”, s azt is meghatározták, hogy ha valamelyik egyházközségben elromlik az orgona, „ne corrigáltassák [javítottassák] az eklézsia közönséges pénzével, hanem akkor is magok tulajdon költségeken fogadjanak mesterembert”. A zsinat tisztában volt azzal, hogy

az orgonajavítás nem olcsó (annak csak egyszeri „elhányása s egyberakása” is drága szokott lenni), s vagy az eklézsiát próbálták megmenteni a nagy költségektől, vagy ezzel a határozattal próbálták visszaszorítani a hangszer elterjedését.

A század közepétől kezdve szinte minden tehető gyülekezet orgonát vásárolt vagy készíttetett magának, de a szegényebb eklézsiáknak is lett orgonájuk, ha a patrónusuk zenekedvelő ember volt, és áldozott a hangszerre.

Néhány orgona megjelenési sorrendje: Bögyöz 1761, Felsőboldogfalva 1762, Kolozsvár 1765, Torda 1768, Szilágysomlyó 1769, Bonyha 1770, Kolozsvár-Alsóváros 1775, Rugonfalva 1776, Bágy 1777, Marosvécs 1777, Déva 1778, Dés 1780 stb.

Az idősebb nemzedék tagjai azonban még később is furcsállották a reformátusok nagy orgonaépítési kedvét. Amikor Marosvásárhelyen 1790-ben megépült az orgona, Kovásznai Tóth Sándor idős kollégiumi professzor azt mondta, hogy Marosvásárhely csináltatott magának egy fakántort, jó volna már, ha egy fapapot is csináltatna.

Bár néhány orgonaszakértő a 19. századot az orgonaépítés szempontjából, némi joggal hírdedhetnek nevezni, és a nyugat-európai orgonaépítés visszafejlődéséről beszél, addig Erdélyben virágzott az orgonaépítészet. A 19. század elején még a szász mesterek uralták az orgonaépítés területét, de a század közepén már az erdélyi magyar orgonaépítőket bízták meg a reformátusok új orgonáik megépítésére. A század közepén költözött Erdélybe, Kézdivásárhelyre a szabadkai születésű (egyesek szerint horvát származású) Kolonics István, aki több mint 200 orgonát épített szerte az országban, de külföldön is megtalálhatók munkái. A Kolonics-tanítvány Takácsy Ignác Marosvásárhelyen rendezte be műhelyét, és itt dolgozott a magyarigeni származású Szabó János és tanítványa, Vass István is. Vásárhelyi mesternek számít Blahunka Lajos, és Bodor Péter is itt épített meg néhány orgonát. Simon László Kolozsváron rendezte be műhelyét. A század vége felé indította temesvári műhelyét Wegenstein Rudolf, Brassóban Cioflek és társai, s a századforduló után a pécsi Angster József, Rieger Ottó (Budapest), Országh Sándor (Újpest), Kerékgyártó István (Debrecen) és Szalay Gyula (Székesfehérvár) orgonaépítők is betörték az erdélyi piacra. Wegenstein 58, Angster 86, Országh 30 erdélyi orgonát tudhat magáénak. A századforduló technikai változtatást is hozott magával. A 19. század vége felé igen elterjedt a pneumatikus traktúraszerkezet (a billentyűket, a játszóasztalt a szelládával, szelepekkel, sípokkal összekötő szerkezet), s ettől kezdve, ahogy Friedrich Jakob orgonaszakértő fogalmaz, minden orgonaépítő a szabadalmi hivatal okiratával büszkélkedett, és orgonáikat teletöltték kétes értékű játéktechnikai segítőkkal. Való igaz, a pneumatikus rendszer óriás orgonák megépítését tette lehetővé, ám ezek technikailag messze alulmaradtak a klasszikus mechanikus rendszerű hangszerekénél. Az idő a mechanikus traktúrával építkező orgonamestereket igazolta, hiszen a pneumatikus rendszerű erdélyi

orgonák szinte mindegyike kisebb-nagyobb hibákkal küzd vagy teljesen használhatatlanná vált. A pneumatikus rendszer állandó karbantartást igényel, s erre az utóbbi 60 évben nem volt lehetőség. A magyarországi mestereket a századfordulón megbízó egyházközségeknek mind pneumatikus orgonáik vannak. Különben Wegenstein is előszeretettel használta ezt a szerkezetet.

Az első világháború óriási érvágást jelentett az erdélyi orgonaépítészetnek. Egyrészt senki sem rendelt már orgonát, másrészt a meglévő orgonák döntő többségének fémcsípjait háborús célokra rekvirálták. 1917 októberében a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium rendeletet bocsátott ki, miszerint még annak az évnek novemberében meg kell kezdeni az orgonák ón ill. óntövezeteiből készült csípjainak begyűjtését. A rendelet alól csak a különleges művészettörténeti értékű orgonák képeztek kivételt. Az 1850 után készült orgonák semmiféle módon nem kerülhettek a felmentendő orgonák listájára. A rendelet minden törvényesen elismert vagy el nem ismert felekezetet érintett.

A begyűjtés úgy kellett történjen, hogy az orgonának használhatósága legalábbis korlátozott mértékben megmaradjon. A begyűjtés során a legtöbb

esetben a homlokzati sípokat vitték el, hiszen ezek voltak a legméreteesebbek, és sok orgona esetében egyedül ezek készültek fémcsípjából.

Az első világháború után minden egyházközség igyekezett orgonája hiányzó csípjait pótolni, a hangszeret megjavíttatni, de mire sok egyházközség a munkát befejezte, kitört a második világháború, és rengeteg orgona újból a rekvirálás ill. a román és orosz bevonulások, átvonulások áldozata lett.

Az 50-es évek politikai, gazdasági helyzete nem kedvezett az erdélyi orgonaépítésnek sem, és az orgonaépítések, javítások száma a nullához közelített. A hatvanas évekkel kezdődően a használhatatlan és alapos javításra szoruló orgonákat Mesnyi János marosvásárhelyi orgonaépítő szűk lehetőségeit teljesen kihasználva igyekezett megjavítani. Az 1990-es évekig református berkekben szinte ő az egyetlen orgonaépítő, aki érdemben tudott foglalkozni az orgonákkal. A '80-as években kezdődik Molnár József nagyváradi orgonaépítő munkássága, s azóta egyre több orgonaépítő dolgozik Erdélyben, ezzel az orgonaépítés, de főleg a javítás és restaurálás a reneszánszát éli napjainkban.

SIPOS DÁVID

Magyar zászlótartó hagyományunk

1848-49-es honvédszászlót tartó szobor a budai várban

1848-49 dicsőséges szabadságharcának legékesebb jelképe a magyar nemzetiszínű zászlónk.

Zászlóhagyományunkban a magyar zászlótartók vitézi bátorsága olyan történelmi örökségünk, melynek műveltségi üzenete máig hat. Ugyanolyan szeretettel és megbecsüléssel kell a magyar nemzeti zászlónkat tisztelni és megóvni is, mellyel elődeink vigyáztak a nemzetünknek és országunknak jelképét. A zászlótartó különleges hadtörténelmi szerepe abban gyökeredzik, hogy a magyar nemzeti zászló a szülőföld, a haza jelképe: a zászló jelképi szerepét erősítik azok a magyar szertartási rítusok, melyek a zászló magasztossági tartalmát megadják. A zászlótartó a dicsőséges küzdelem jelképét, a zászlót emeli magasra.

A zászlós kopja ősi magyar használatára jó példa a nagyszentmiklósi kincsen látható lovas katoná. Szent István király ezüstpénze a zászlótartásnak is különösen fontos emléke: e

pénzermén látható kézfej a királyi hatalmat, az országot megtestesítő zászlós lándzsát tart.

Ismert néprajzi különlegesség a magyar kegyeleti hagyományban az ún. zászlós-kopjás temetkezés. A Székelyföld gazdagon díszített, kopjafa névvel illetett fejfái tekintetében fontos, hogy az első jelentős megfigyelés és leírás Orbán Balázs nevéhez fűződik, aki a fejfák eredetére vonatkozóan először említette a kopjás (dzsidás) temetkezést. A Székelyföldön való kialakulásukat Szinte Gábor a székelyek katonáskodó életmódjával hozta kapcsolatba. A székelyek harci fegyvere, a kopja a harcost elkísérte sírjáig; szerinte, ha a vitéz békében halt is meg, sírjára feltűzték a harci jelt, a kopját. Ebből a harci jelből, a kopjából alakult ki a kopjafa.

A középkori magyar sereg katonáinak kopjait kis zászlócskák díszítették. Ez a korszak addig tartott, amíg a puska fel nem váltotta a kopját.

A zászló szerepe a magyar hadivállalkozások lényeges eleme volt: zászlóval lehetett hadat szervezni és ezt követően harcba indulni. A zászló alá állás azt jelentette, hogy valaki a magyar sereg katonája lett.

A székely címer és zászló színei ősi jelképi üzenetet hordoznak: a kék szín az ég kékje, az arany szín a nap aranyló sugara értelmű. Együttes értelemben a fenti színek az Isten adta székely szülőföldet jelképezik.

A zászlósúruk kiemelt jelentőségére fontos utalni. Zászlósúruk: azon magyar földbirtokosok összefoglaló neve, akik országos főhivatalaik, birtokaik nagysága alapján és familiárisaik száma révén a 14. század első felétől bándériumot vezettek saját zászlaik alatt. A zászlósúruk közé tartozott (többek között) az erdélyi vajda, a székely ispán, a temesi ispán is. A zászlósúruk voltak a határvédelem legfontosabb bástyái.

A magyar szertartási rítusokra is érdemes utalni, mivel ezek a zászló magasztossági tartalmát is megadják. E rítusrend főbb elemei a zászló alá állás, a zászlókiosztás, a zászlómentés, a zászlószerzés, a zászlóavatás, az eskü, a zászlólengetés, a zászlóemelés. A zászlótartó vitézi bátorsága és

helytállása kimagasló értéket képvisel a magyar hadtörténetben. 1848-49-ben a honvédseregben minden zászlóalj saját zászlóval rendelkezett.

Toborzások idején a zászlót nemcsak a templomtoronyra tűzhatték ki, hanem a kapufélfára is. „Felülték a zászlót kapum félfájára” – emlékeztet ez a szokás arra is, hogy a székely kopjafák arról kapták nevüket, hogy a beléjük tűzött zászlós kopják tartására szolgáltak.

A magyar hagyomány szerint mindig is a nők voltak a hadiak zászlóinak felavatói, szalagkötői: ők voltak a zászlóanyák. A zászló fontos része volt a zászlóanyai szalag: köztisztületben álló hölgy lehetett csak zászlóanya. A zászló a korabeli hölgyek áldozatvállalásának is a jelképe volt: a dicsőséges magyar szabadságharc levereése után Erdélyből három székely hölgy azért lett az Újépület foglya (10-15-20 évre ítélve), mert a székely honvédeknek zászlót készítettek 1848-ban.

A zászlómentés volt a zászlótartó egyik legfőbb feladata. A csatatereken a zászlótartó igazi hős volt: ő az a katona, aki minden körülmény között (élete árán is) védte a zászlót!

Zárógondolatként fontos rö-

zítani, hogy a magyar hadtörténeti hagyomány sajátos jelképe a zászló, letéteményese a zászlótartó, aki amikor eskütétellel kézbe veszi felmutatásra és megőrzésre a zászlót, ezzel egy egész jelképrendszert tart a kezében.

A zászlóbontás és zászlókitűzés fontos aktus: mindig is mozgatóerőt jelentett jelképi ereje miatt. A zászlóbontás alapvető rítust jelent a magyar zászlóhagyományban: a zászlóbontás közismert fogalom a magyar hadtörténetben, de jelen van a politikátörténetben és a művelődéstörténetben is. A zászlóbontás révén egybeszerveződik a tisztességes szándék és derekas akarat, mivel egybegyűjti mindazokat, akiknek a szíve e zászlóért dobban.

Napjaink világában milyen jövőképben bízhatunk nemzeti érületünkben élve és cselekedve? Erre egy Rákóczi-korból való hitvallás ad biztatást. Egy vajai emlékművön II. Rákóczi Ferenc fejedelmünk lovassági zászlójának latin nyelvű felirata olvasható, amelynek fordítása: „Isten az igaz ügyet nem hagyja el!”

DIÓSZEGI GYÖRGY ANTAL

kulturális hírek * kulturális hírek * kulturális hírek * kulturális hírek * kulturális hírek * kulturális hírek *

Új kiadvány a felnőttképzésért

Új kiadvánnyal színesedett a magyarországi sajtó palettája. Címe: Andragógia és művelődéstudomány. „Most indult fórumunkkal a felnőtt tanulás és közösségi művelődés ősi kulturális hagyományait és több évszázadra visszanyúló hazai előzményeit kívánjuk folytatni tudományegyetemi kereteink között – korunk nyilvánosságának eszközeivel” – írja az első szám beköszöntőjében Striker Sándor főszerkesztő. Majd így folytatja: „Emberek vagyunk, mert egykor tanulni kezdtünk, s folyamatosan tanulunk, mert emberek vagyunk. Folyóiratunk nyilvánosságot kíván biztosítani a felnőtt tanulási folyamatok kutató andragógia, valamint az annak tágabb kontextusait is figyelemmel kísérő művelődéstudomány és interdiszciplináris területeik tudományos eredményeinek. Helyet kívánunk adni összefoglaló célú, elemző, és újdonságokat képviselő ondo-

toknak, elismert kutatók és sokat ígérő tehetségek írásainak. Célunk a kölcsönös gondolatébresztés, a személyes tudományos pályafutások elősegítése a nyilvánosság elé lépés lehetőségével, szerzőink és olvasóink, oktatóink és hallgatóink szellemi gazdagodása, a hazai és nemzetközi tudományos horizont bővítése érdekében.” (www.andragogiasmuvelodeselmelet.hu)

A dalos mozgalom díjazottjai

Kiosztotta 2013. évi díjait november 16-i kolozsvári közgyűlésén a Romániai Magyar Dalosszövetség. *Zsizsmann Rezső-díj*ban részesült Bíró János, a csíksomlyói kegytemplom kántor-karnagya, az egyházzenei oktatás és kóruskultúrában elért művészi és szervezői munkásságáért (méltatta Timár Sándor és Páter Asztrik OFM). *Jagamás János-díj*at kapott Ványolos András csíkszeredai tanár, karnagy, a hazai magyar zeneoktatásban és kóruskul-

túrában elért művészi és szervezői munkásságáért (méltatta Szalay Zoltán tanár, Csikszereda). *Rónai Antal-díj*ban részesült Urszuly Árpád székelyudvarhelyi karnagy, a fúvószenekarok szervezésében és oktatásában kifejtett több évtizedes munkásságáért (méltatta Major László tanár, Székelyudvarhely). *Márkos Albert-díj*at vehetett át Lengyel Izabella dévai zenetanár, a hazai magyar zenetanításért és kiváló szervezői munkásságáért (méltatta: Takács Aranka tanár, Vajdahunyad). *Guttman Mihály-díj*at kapott Boldizsár Zeyk Imre tordaszentlászlói tanár, az erdélyi kórusmozgalomért kifejtett fáradhatatlan, több évtizedes eredményes munkásságáért (méltatta Mátyás Katalin tanár, Tordaszentlászló).

Új magyar folyóirat Bukarestben

Bukaresti Magyar Élet címmel új kiadvánnyal bővült a romániai magyar sajtó 2013. november 28-tól. A lap szerkesztői: Barabás Balázs, Bencze Mihály és Forró László. A szerkesztőség beköszöntőjében ez olvasható: „Bukarest magyar közösségében szunnyadó értékeket akarjuk felszínre hozni, teret biztosítani a maradandó gondolatoknak, kezdeményéseknek. Ezzel egy időben hírt kívánunk adni a főváros különböző negyedeiben szétszórtan élő magyarságnak egymásról, közösségi megnyilvánulásainkról, önazonosságunk megőrzésének lehetőségeiről. Miért újság, miért nyomtatott formában, ma az elektronikus világ forgatagában? Mert szerintünk ez biztosítja az általunk remélt tekintélyt a lapnak, amelynek első számát most fogja kezében az Olvasó. Az elektronikus világot sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen ez a fiatalok térfele, ezért a nyomtatott laphoz képest késéssel, de itt is megjelenünk majd.” Az első szám olvasnivalójából: Zajzoni Rab István bukaresti utazása (Bencze Mihály), Török költők a magyarokról (Szilágyi Szilárd), A magyar tudomány napja Bukarestben (Lőrinczi Gyula), Hungarománisme stb. Bővebb felvilágosítást a szerkesztőség e-mail címén lehet beszerezni: bukaresti.magyar.elet@gmail.com.

A KALLÓS ALAPÍTVÁNY 2014-ES NYÁRI TÁBORAI

Alkotótábor 7–11 éves gyermekeknek

Válaszút (Kolozs m.), június 22–29. A táborban alkotóműhelyeket működtetnek különféle szépművészeti, kézműves foglalkozásokkal. A kézi alkotómunka mellett dalokat, játékokat, táncokat tanulhatnak a résztvevők, változatos vetélkedőkön mérhetik össze tudásukat.

Ifjúsági népzene- és néptánc tábor 12–16 éves ifjaknak

Válaszút, június 29–július 6. A táborban mezősegi és kalotaszegi táncokat, népdalokat, hangszeres

népzene (hegedű, brácsa, nagybögő), illetve kézművességet tanulhatnak a résztvevők.

Alkotótábor családok számára

Válaszút, július 20–27. A táborban kézműves foglalkozások (agyagozás, bútorfestés, nemezelés, fadaragás, gyapjúból készült tárgyak, bőrmunka, baba- és bábkészítés) mellett népi játékokat, népdalokat, és néptáncot is tanulnak a résztvevők. Szülők és gyermekek egyaránt megtalálják a tábor kínálta tanulási és szórakozási lehetőségeit.

XIII. Nemzetközi mezősegi népzene- és néptánc tábor felnőtteknek

Válaszút (Kolozs m.), augusztus 10–17. A kizárólag 16 éven felüli fiatalok és felnőttek számára szervezett tábor a mezősegi táncok, népdalok, a mezősegi muzsika iránt érdeklődők számára nyújt tanulási, továbbfejlődési lehetőséget. A táborozók napi nyolcórás képzésben részesülnek: kezdő, középhaladó, haladó csoportokban tanulnak táncokat, hangszeres (hegedű, brácsa, nagybögő) népzene. Különleges színfolt a programban, hogy maga Kallós Zoltán oktat mezősegi népdalokat. Naponta különböző mezősegi falvakból érkeznek meghívott adatközlők.

További részletek itt: <http://www.kallos.org.ro/>

Levegőben

